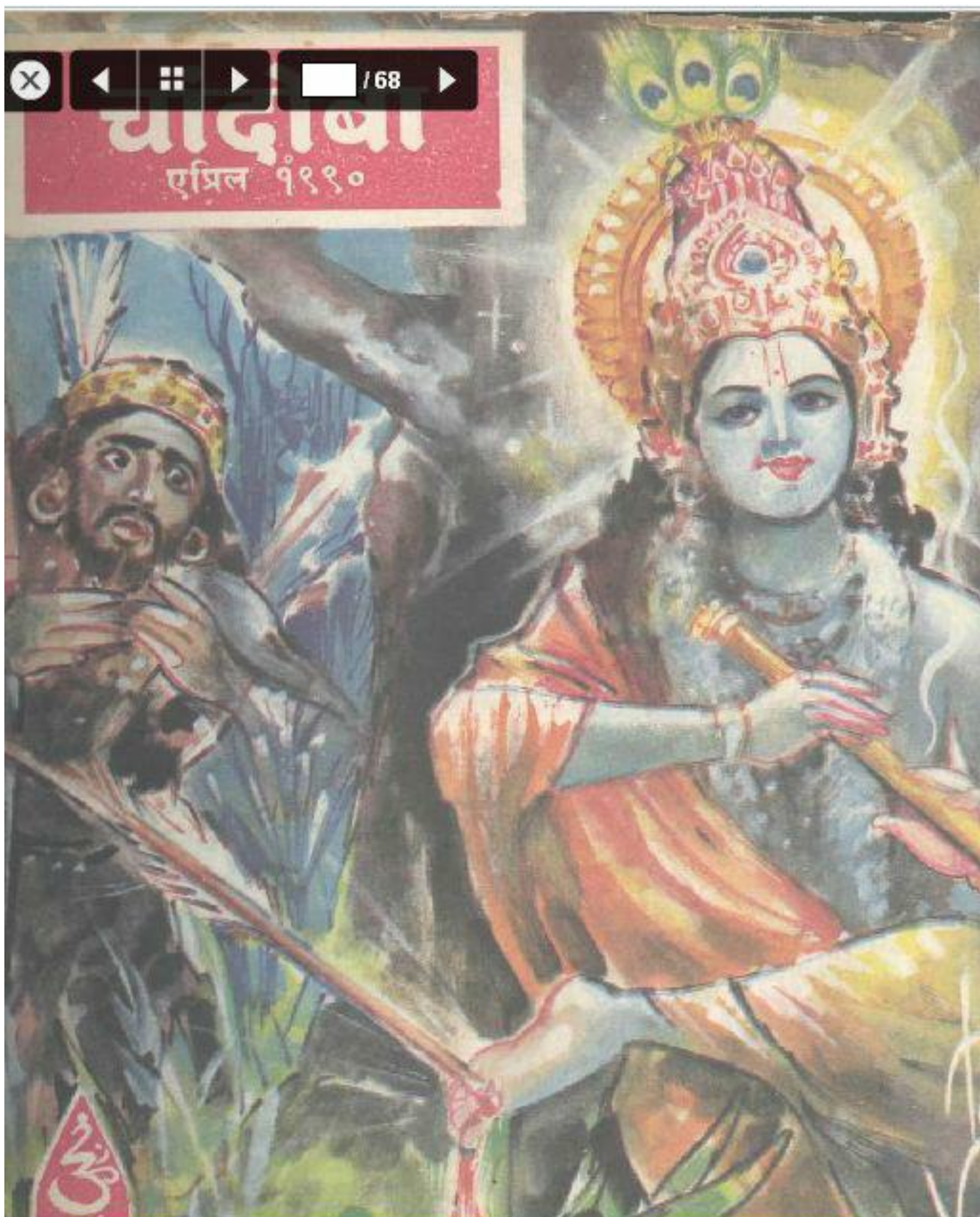

एप्रिल १९९०

देवीच्या साड्या

एका जवाहिऱ्याकडे गोवर्धन नावाचा एक नोकर होता. काही दिवसांनंतर एकाएकी त्याची नोकरी सुटली. त्याच्या मालकाने व्यापारात लाखो रुपये कमवले. तरी पण त्याच्या मनात समुद्री व्यापार करायची फारा दिवसांची इच्छा होती. म्हणून एके दिवशी तो सहपरिवार आपलं गाव सोडून निघाला.

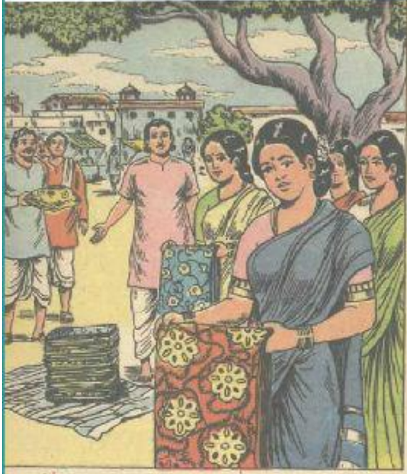
घर सोडून निघते वेळी व्यापाऱ्याने गोवर्धनच्या हाती एक हजार रुपये दिले नि म्हणाला–" हे बघ गोवर्धन, खूप दिवस तू माझ्या जवळ इमानदारीने काम केलंस, म्हणून मी तुला ही रक्कम भेटीदाखल देत आहे. आता आपल्या कुटुंबाचं पालन-पोषण करण्यासाठी तू दुसरं काही तरी कर."

नोकरी सुटल्यामुळे गोवर्धन निराश होऊन घरी आला नि बायकोला सर्व हकिगत सांगितली. नवऱ्याचं सान्त्वन करीत बायको गोमती म्हणाली–" जे काही झालं, त्याच्या बद्दल काळजी करीत बसून आता काय फायदा? तुम्हाला एक हजार रुपये मिळालेले आहेत. त्या भांडवलातून साड्यांचा व्यापार सुरू करा."

"तुम्ही सोमपूरला जाऊन चांगल्या पक्क्या रंगाच्या साड्या खरेदी करून आणा. मी त्यांवर कशीदा-काम करीन. चांगल्या किमतीला या साड्या विकल्या जातील अशी मला खात्री आहे. आपण त्या साड्यांना एक छान नाव देऊं."

बायकोने सुचवल्याप्रमाणे एक आठवड्यात गोवर्धनने साड्या खरेदी करून आणल्या. गोमतीने त्या साड्यांवर छान कशिदा काम केले.

या नवीन प्रकारच्या साड्यांना एक सुंदर नवीन नाव देण्याचा गोमतीने विचार केला. तिने पुष्कळ नावांची कल्पना केली,

पण त्यातील एक ही तिला आवडले नाही.

साड्यांचं गाठोडं बांधून गोमती म्हणाली- "बरं का, मी लवकरच या साड्यांसाठी एक नवे नाव शोधून काढीन. तुम्ही या साड्या शहरात घेऊन जा नि लोकांना दाखवा. हातो हात विकल्या जातील याबाबत मला खात्री आहे!"

गोवर्धन साड्या घेऊन शहरात पोचला. दाखवल्यावर मोठ्या जिज्ञासेने लोकांनी साड्या पाहिल्या, पण कोणी खरेदी मात्र केल्या नाहीत. कारण त्यांना अशी भीति वाटली की धुतल्यावर हे कशीदाकाम दिसते तसे राहणार नाही, नि मग साड्या आकर्षक राहणार नाहीत. संध्याकाळ पर्यंत गोवर्धनने ठिकठिकाणी साड्या दाखवल्या, पण त्याची एक ही साडी कोणी खरेदी केली नाही. शेवटी चिडून तो परत आपल्या गावाकडे यायला निघाला.

गोवर्धन आपल्या गावाच्या अलीकडच्या गावी पोचला तोपर्यंत अंधार पडला. तो दमला होता आणि पुढे चालणं त्याला आता कठीण वाटू लागलं. म्हणून थोडी विश्रांती घेण्यासाठी तो जवळच्या एका देवीच्या देवळाच्या चबुतऱ्यावर जाऊन बसला.

अर्धा तास विश्रांति घेतल्यावर गोवर्धन चबुतऱ्यावरून उतरला आणि साड्यांचं गाठोडं डोक्यावर घेणार इतक्यात देवी प्रत्यक्ष पुढे येऊन उभी राहिली नि म्हणाली- "तुझ्या गाठोड्यात तर छान छान साड्या दिसताहेत!"

क्षण भर गोवर्धन आश्चर्यचकित झाला. नंतर तो नम्रतापूर्वक देवीला म्हणाला- "होय देवीजी, साड्या तर सुंदर आहेत. या विकण्यासाठीं मी शहरात गेलो होतो. पण माझं दुर्भाग्य! एक ही साडी विकली गेली नाही."

"असं होय? मी पाहू का तुझ्या साड्या?" देवीने विचारले.

गोवर्धनने गाठोडं उघडलं आणि देवीला एक-एक साडी दाखवू लागला.

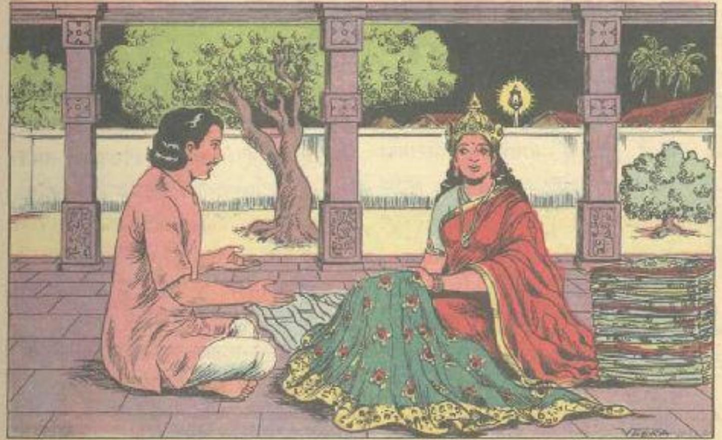
"हे बघ, हा रंग मला खूप आवडला. या साडीवर काढलेला कशीदा फारच छान आहे. ही जरीची साडी तर फारच सुरेख आहे!" असं म्हणत देवीने सर्व साड्या एका बाजूला ठेवून घेतल्या!

"देवीजी, आपण असं का म्हणता? भक्त लोक तर तुम्हाला एकाहून एक सरस साड्या अर्पण करीत असतात ना?" गोवर्धनने प्रश्न विचारला.

"भक्त-मंडळी ज्या साड्या देतात त्यापैकी छान छान साड्या तर पुजाऱ्याची भांडखोर बायको स्वतःसाठी ठेवून घेते. त्यामुळे पुजारी निरुपायास्तव हिणकस साड्या मला नेसवतो. मंदिराचे विश्वस्त पुजाऱ्याच्या बायकोचे नातेवाईक आहेत, म्हणून पुजाऱ्यावर अंध-विश्वास ठेवून त्यांनी मंदिराची जबाबदारी पुजाऱ्यावर सोपवली आहे!" देवीने गोंवर्धनला समजाऊन सांगितलं.

गोवर्धनने देवीला नम्रपणे नमस्कार केला आणि म्हणाला-"देवीजी, आपण माझ्या साड्यांचा स्वीकार केला, हे माझं केवढं भाग्य!" असं म्हणून गोवर्धन तिथून निघाला.

"ऐक, जरा थांब. साड्यांची किंमत घ्यायचं विसरलास वाटतं? तू उद्या सकाळी विश्वस्तांच्या घरी जा, नि त्यांना सांग-देवीजींनी माझ्याकडून दोन हजार रुपयांच्या साड्या खरेदी केल्या आहेत. त्यांची किंमत मला मिळावी. यात

तुझं नि माझं दोघांचं ही हित आहे." देवीनं सांगितलं

यानंतर गोवर्धन प्रसन्न अंतःकरणाने आपल्या घरी पोचला. सर्व हकिगत ऐकून गोमती खुश झाली. त्या रात्री पति-पत्नि रात्र भर जागतच राहिले.

सकाळ होताच गोवर्धन मंदिराच्या विश्वस्तांच्या घरी पोचला, आणि देवीने सांगितल्या प्रमाणे सर्व निवेदन केले.

विश्वस्ताने एकदा गोवर्धनला नख-शिखान्त न्याहाळले नि रागा-रागाने म्हणाला–" तुला वेड तर नाही ना लागलं? देवी तुझ्याकडून साड्या कशा खरेदी करील? खरोखरीच देवी तुझ्यापुढे प्रत्यक्ष आली काय? छट्, जा पळ इथून."

मंदस्मित करीत गोवर्धन म्हणाला– "महाराज, पुजाऱ्याच्या करणीमुळेच देवीजींना स्वतः साड्या खरेदी कराव्या लागल्या! नाही तर काय करतील? कलियुगाचं महात्म्य म्हणायचं झालं."

हे उत्तर ऐकून विश्वस्त चिडला आणि त्याच क्षणी पुजाऱ्याच्या घरी जायला निघाला. पुजाऱ्याचं घर मंदिराजवळच होतं. गोवर्धन पण विश्वस्ताच्या मागे गेला.

सूर्य उगवला होता, तरी पण पुजारी गाढ झोपलेला होता. विश्वस्ताची हाक ऐकून पुजारी जागा झाला नि दार उघडून बाहेर आला.

विश्वस्तांनी गोवर्धन कडे पाहिलं आणि पुजाऱ्याला विचारलं–"हा एक साड्यांचा व्यापारी आहे. याचं म्हणणं आहे की काल रात्री देवीजींनी याच्याकडून दोन हजार रुपये किंमतीच्या साड्या खरेदी केल्या आहेत. तुम्हाला हे सर्व माहीत आहे का?"

"देवीजींनी साड्या खरेदी केल्या? शिव, शिव! काय हे पाप? हा कोणी तरी निढावलेला डाकू दिसतोय, नाही तर गावांतील रस्त्यांवरून भटकणारा एकादा वेडा असावा." रागा रागाने पुजारी ओरडला.

विश्वस्ताने चिडून गोवर्धन कडे पाहिलं आणि पुजाऱ्याला म्हणाला–"या गोष्टीचा निर्णय आताच्या आताच लागला पाहिजे. आताच चला नि मंदिराची दारं उघडा बरं!"

पुजाऱ्याने जाऊन मंदिराचे दार उघडले, आणि सर्व लोकांनी काय पाहिलं? देवीच्या पायापाशी साड्यांचं गाठोडं पडलेलं आहे. देवीजींच्या अंगावर मात्र एक फाटकी साडी आहे.

विश्वस्ताने पुजाऱ्याकडे कठोर नजरेने पहात विचारले–"काल सायंकाळी मुलीची सासरी रवानगी करते वेळी मी देवीला जरीची रेशमी साडी अर्पण केली होती. तुम्ही रात्री ती साडी देवीला नेसवण्याबाबत कबूल केलं होतं. कुठं आहे ती साडी?"

पुजाऱ्याचा थरकाप झाला. लाजून त्याने मान खाली घातली. यावर गोवर्धन विश्वस्तांना म्हणाला–"महाराज, हा प्रश्न आपण पुजाऱ्याच्या बायकोला विचारायला हवा होता. आपण तो पुजाऱ्याला विचारीत आहात. ते याचं काय बरं उत्तर देणार?"

अमळ विचार केल्यावर विश्वस्तांच्या लक्षात आलं की पुजारी कसा गैर व्यवहार करीत आहे. विश्वस्तांनी त्याच क्षणी पुजाऱ्याला कामावरून दूर केले. आणि गोवर्धनला दोन हजार रुपये देऊन रवाना केले. ही सर्व वार्ता गावात आणि आसपास पसरायला फार काळ लागला नाही. लोकांच्या झुंडीच्या झुंडी देवीच्या मंदिराकडे आल्या आणि त्यांनी देवीचीं पूजा-अर्चना केली. काही स्त्रिया गोवर्धनच्या घरी गेल्या आणि 'आम्हाला देवीच्या साड्या पाहिजेत!' असं म्हणून त्यांनी साड्यांची मागणी केली.

गोमतीला अत्यंत आनंद झाला. ती गोवर्धनला म्हणाली–"आपल्या साड्यांना नाव देण्याचा प्रश्न कसा आपोआप छान सुटला! लोकांनीच साड्यांचं नामकरण केलं–"देवीच्या साड्या!" आपण भरपूर मेहनत करणारी माणसं आहोत. देवीच्या कृपेने आता आपल्याला कशाची ही कमतरता पडणार नाहीं."

परीक्षा

मुकुन्द नावाचा तरुण आपल्या घरासाठी जरूर असणाऱ्या वस्तु खरेदी करण्यासाठी एका दुकानात गेला. तेथे लोकांची गर्दी होती. ती सर्व गिऱ्हाइके जाईपर्यंत मुकुन्द तेथेच थांबला आणि आपली पाळी आल्यावर दुकानदाराला त्याने यादी दिली. आणि दुकानदाराला म्हणाला–"या यादीप्रमाणें सर्व पदार्थ मला बांधून द्या."

दुकानदाराने थोड्याच वेळात त्याला सर्व वस्तु बांधून दिल्या आणि त्यांची एकूण किंमत सांगितली. मुकुन्दने त्याला पैसे दिले. आपण विलेल्या सर्व वस्तूंची किंमत घेऊन दुकानदाराने बाकीचे पैसे परत दिले.

पैसे मोजून पाहिले तेव्हा मुकुन्दला आश्चर्य वाटले, कारण दुकानदाराने त्याला चुकून दहा रुपये जास्त दिले होते. "पैशांच्या बाबतीत जरा सावध असायला हवं पैशांच्या देण्या-घेण्यात चूक झाली तर व्यापाऱ्याचं तरी नुकसान होतं, अथवा ग्राहकाचं तरी." इतके बोलून तो जायला निघाला.

पण दुकानदार त्याला थांबवत म्हणाला–"तुम्हीही पैसे देताना मला शंभरची एक नोट अधिक दिली होती. जे लोक पैशांबाबत बेपर्वा असतात, त्यांच्या हातून अशा चुका होतात. असे पैसे त्यांना परत देण्यापेक्षा एकाद्या गरीबाला दान करणं अधिक चांगलं. असा विचार करून मी तुमची परीक्षा घेतली. मी तुम्हाला जे दहा रुपये जास्त दिले होते, ते घेऊन तुम्ही चालू लागला असतात, तर तुमचे शंभर मी तुम्हाला नक्कीच परत दिले नसते. पण आता तुमच्या प्रामाणिकपणाबद्दल मला आनन्द वाटला. हे घ्या तुमचे शंभर रुपये." असे म्हणून दुकानदाराने मुकुन्दला शंभरची नोट देऊन टाकली.

[६]

[सेनापती वीरसिंहाने सुमेध राज्याचे सिंहासन बळकावले. एका तरुणाने त्याला राजा व राजपरिवार यांच्याबद्दल माहिती विचारली, तेव्हा त्याच्या शिपायांनी त्या तरुणाला कैद केले. वृद्ध मन्त्र्याने वीरसिंहाला राजा म्हणून मान्यता दिली नाही, म्हणून त्याने मन्त्र्याची हत्या करण्याची व्यवस्था केली; एका अज्ञात वीराने मन्त्र्याचे प्राण वाचवले. पुढे वाचा...]

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयाच्या वेळी राजोद्यानात वीरसिंह राजा शान्तिदेवच्या चालण्याचे अनुकरण करीत फिरत होता. तरीही शान्तिदेवच्या चालण्याचा डौल त्याला साधत नव्हता. सूर्योदयाच्या वेळी निसर्ग सौन्दर्याचा आस्वाद घेत फिरण्यात राजा शान्तिदेवला अतिशय आनन्द वाटे. तो निसर्गाचा पुजारी होता, अन् त्याच्या मनात कोणत्याही प्रकारच्या भीतीला थारा नसे. यामुळेच त्याच्या चालीत एक प्रकारचे गांभीर्य आणि पूर्णत्व निदर्शनास येई. परंतु वीरसिंहाला निसर्गाचे प्रेम नव्हते. निसर्गाचेच काय, पण स्वतःला सोडून दुसऱ्या कोणाबद्दलच त्याच्या मनात प्रेम नव्हते. शिवाय त्याच्या मनात कायम भय असे की केव्हा, कोणत्या दिशेने संकट उपस्थित होईल, याचा काय नेम! शान्तिदेवला तो मारू शकला नव्हता, त्याचे काय

बरे झाले असेल? राज्यभर त्याला विरोध करणारे किती बरे लोक असतील? ते सर्व एक होऊन आपल्याविरुद्ध एकादे कारस्थान तर करीत नसतील ना? अशा अनेक भेडसावणाऱ्या प्रश्नांनी तो मनोमय व्याकुळ झालेला असे. अनेक प्रकारच्या चिन्तांनी ग्रस्त झालेल्या वीरसिंहाला रात्री नीट झोप लागत नसे. तो मध्यरात्रीपर्यंत अनेक दु:स्वप्ने पहात राही. मनातल्या मनात तो नेहमी घाबरलेला असे. यामुळेच त्याच्या चालीत स्थैर्य अन् आत्मविश्वास दिसत नसे.

"महाप्रभु!" कोतवालाने वीरसिंहाच्या जवळ येऊन हाक मारली. कोतवाल जरा घाबरलेलाच दिसत होता.

"काय झालं?" वीरसिंहाने विचारले.

"प्रभु! नेमकं नको ते घडलं आहे. जे काही घडलं त्याचं अत्यंत दु:ख आहे मला! पण नाइलाज झाला प्रभु!" कोतवाल उत्तरला.

"झालं काय? नीट स्पष्ट सांग ना! काय झालं ते स्पष्ट शब्दात नीट वर्णन करून सांग काय झालं ते." वीरसिंहाने गरजत विचारले.

चोहीकडे चौकसपणे पाहून, आसपास कोणी नसल्याची खात्री करून घेत कोतवाल म्हणाला—"वृद्ध मन्त्री, शिपायांच्या तावडीतून निसटून पळून गेला आहे."

"काय? पळून गेला? म्हणजे नक्कीच तू या कामाला चांगल्या समर्थ लोकांची नेमणूक केली नव्हतीस; असंच ना? नाहीतर तो म्हातारा सुटलाच कसा असता? कोणत्या कामावर कोणाची नेमणूक करावी हे तुझ्या लक्षात आलं नाही! अशीच कामं करणार का इथून पुढं तूं?" वीरसिंहाच्या तळपायाची आग मस्तकाला पोचली.

"हे सांगायलाही शिपायांच्या पैकी कोणी जिवन्त नाही. ते सर्व मारले गेले आहेत." मान खाली घालत कोतवाल म्हणाला.

"छीं, छी! तू अगदीच भित्र्या लोकांना नेमलंस या कामावर!" वीरसिंह गुरकावला.

"प्रभु! आपण क्षमा करावी. खरं काय घडलं हे मला माहीत नाही. पण सकाळी नगरसीमेजवळ तीन्ही शिपायांची प्रेतं पडलेली होती. एक गोष्ट मात्र नक्कीच, की आपल्या वृद्ध मन्त्र्याने एकाच वेळीं तीन वीर योद्धांना स्वत: मारले असेल ही विश्वास ठेवण्यायोग्य गोष्ट नव्हे. दुसऱ्याच कोणाचं तरी हे काम असलं पाहिजे."

"मग कोणी केलं असेल सांग पाहू!" वीरसिंहाने विचारले.

"तेच रहस्य उकलत नाहीय. त्याचा पत्ता लावण्यासाठी मी गुप्त हेर नेमले आहेत. ते चारी दिशांना रवाना झाले आहेत. कसून तपास करण्याचं काम चालू आहे." कोतवालाने सांगितले.

कोतवाल थोडा वेळ गप्प राहिला. वीरसिंह मुठी आपटत म्हणाला—"हा धोका आपल्याला मुळापासून उपटायला हवा. हे असंच चालू दिलं तर आपल्याच प्राणांवर बेतेल. मला तर वाटतं की आपल्याविरुद्ध काही कारस्थान चालू असलं पाहिजे. कारस्थान करणारे सर्वजण एक होऊन आपल्याविरुद्ध काही हालचाल करण्यापूर्वीच आपल्याला त्यांच्यावर हल्ला करायला हवा. अरे हां!...काल आपल्या शिपायांकडे शान्तिदेवबद्दल चौकशी करणारा

तो तरूण कुठे आहे? तो सुद्धा या कारस्थान करणाऱ्यांपैकीच असला पाहिजे."

"प्रभु, त्या तरुणाचं नाव आहे वसन्त, पण तो काही कारस्थानं करणाऱ्यांपैकी असावा असं वाटत नाही. आपण राज्य करत आहात यालाच फक्त त्याचा विरोध आहे, असं वाटतं." कोतवाल म्हणाला.

"उगीच काही तरी बोलू नको. तो जर कारस्थानी नसेल तर मला आव्हान करून विरोध करण्याची हिम्मत झालीच कशी त्याला? त्याचा चांगला छळ करा म्हणजे तो सत्य बरोबर ओकेल की नाही पहा." वीरसिंहाने आज्ञा दिली.

"स्वामी, आम्ही त्याला अनेक प्रकारे छळलं, पण काहीही उपयोग झाला नाही त्याचा!" कोतवालाने आपली बाजू मांडली.

"तर मग त्याचा ताबडतोब वध करा. नगराच्या सर्व प्रमुख रस्त्यांनी त्याला फरपटत ओढून न्या. सर्वांना कळू दे, की शासनाच्या विरुद्ध आन्दोलन करण्याचा कसा भयंकर परिणाम होतो. त्या तरुणाला सार्वजनिक ठिकाणी फाशी द्या म्हणजे ते पाहून जनतेचा थरकाप होईल." वीरसिंहाने फरमावले.

वीरसिंहाची आज्ञा घेऊन कोतवाल तेथून निघून गेला.

ताबडतोब दवंडी पिटवण्यात आली की, वसन्तला फाशीची शिक्षा सुनावण्यात आली आहे. नगराजवळीलच एका मैदानात फाशीची व्यवस्था करण्यात आली होती.

त्यां दिवशी दुपारीच वसन्तला तुरुंगातून काढून प्रमुख रस्त्यांवरून त्याची धिंड काढली गेली.

त्यावेळी नगरातल्या लोकांचे लक्ष वेधून घेण्यासाठी कोतवाल भडक रंगाचा विचित्र पोशाख घालून एका मजबूत अरबी घोड्यावर बसून त्या मिरवणुकीपुढे राहून– "बाजूला व्हा....बाजूला व्हा." असे ओरडत होता. वसन्तला दिल्या जाणाऱ्या मृत्युदण्डामुळे प्रजा भयभीत न झाली तरी हरकत नाही, पण आपला मोठेपणा पाहून प्रजेने आपली वाहवा करावी–असे त्याला

वाटत होते. पण अचानक त्याच वेळी दाट धुके पसरले आणि जनता त्याला स्पष्टपणे पाहूही शकली नाही; यामुळे तो फारच निराश झाला.

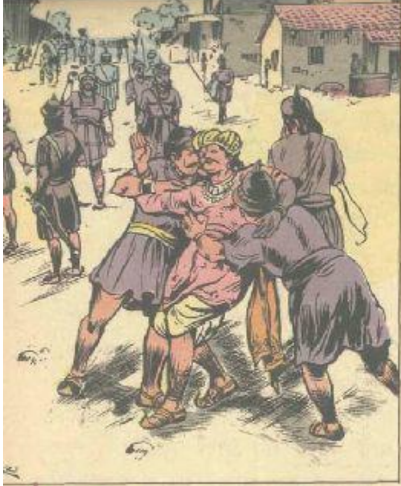
कोतवाल बसला होता त्या घोड्याच्या मागे मागे वसन्त, अन् त्याच्या दोन्ही बाजूंना दोन शिपाई चालत होते. या सर्वांच्या मागून सशस्त्र सैनिक चालत होते. वसन्त चेहऱ्यावर कोणताच भाव न दर्शवता गंभीरपणे पावले टाकत होता.

तसे पाहता, रस्त्यात लोकांची किंवा इतर कसलीच अडचण नव्हती, तरीही केवळ प्रजेला आकृष्ट करण्यासाठीच कोतवाल सारखा सारखा "बाजूला व्हा." असे ओरडत होता.

इतक्यात अचानक कोणीतरी कोतवालाला घोड्यावरून ढकलून दिले आणि तो धाडकन् खाली कोसळून हातपाय झाडू लागला. दुसऱ्याच क्षणी विजेच्या वेगाने वसन्तच्या हाताचे बन्धन त्याने तलवारीने कापून टाकले!

वसन्तने मागे वळून पाहिले, तो एक बुरखाधारी वीर त्याला म्हणत होता– "चटकन् माझ्यामागे घोड्यावर बैस." इतके बोलून त्या योद्धयाने आपल्या घोड्यावर उडी मारली आणि लगाम पकडला. पाठोपाठ वसन्तही उडी मारून त्याच्या मागे बसला अन् घोडा वायुवेगाने तेथून नाहीसा झाला. शिपाई भय व आश्चर्याने जागीच उभे राहिले. पण कोतवालाचे कण्हणे

ऐकून ते भानावर आले. जवळ जाऊन त्यांनी कोतवालाला हळूच उठवून उभे केले.

"मला घोड्यावरून कोणी पाडलं? घोडा कुठंय माझा?" घाबरल्या स्वरात कोतवालाने विचारले.

"घोडा पळून गेला." शिपाई उत्तरले.

"काय? पळून गेला?" कोतवालाने आश्चर्य प्रकट केले.

"हं! अन् कैदीही सुटून गेलाय." दुसऱ्या एका शिपायाने माहिती पुरवली.

"कैदीही पळून गेला? झालंच, म्हणजे माझाही मृत्यूच ओढवला म्हणायचा!" असे म्हणत आपली कंबर दाबत वेदनेने कोतवाल विव्हळू लागला. इकडे बुरखाधारी व्यक्तीने अरण्याच्या मध्यभागी पोचून एका गुहेच्या तोंडाशी आपला घोडा थांबवला.

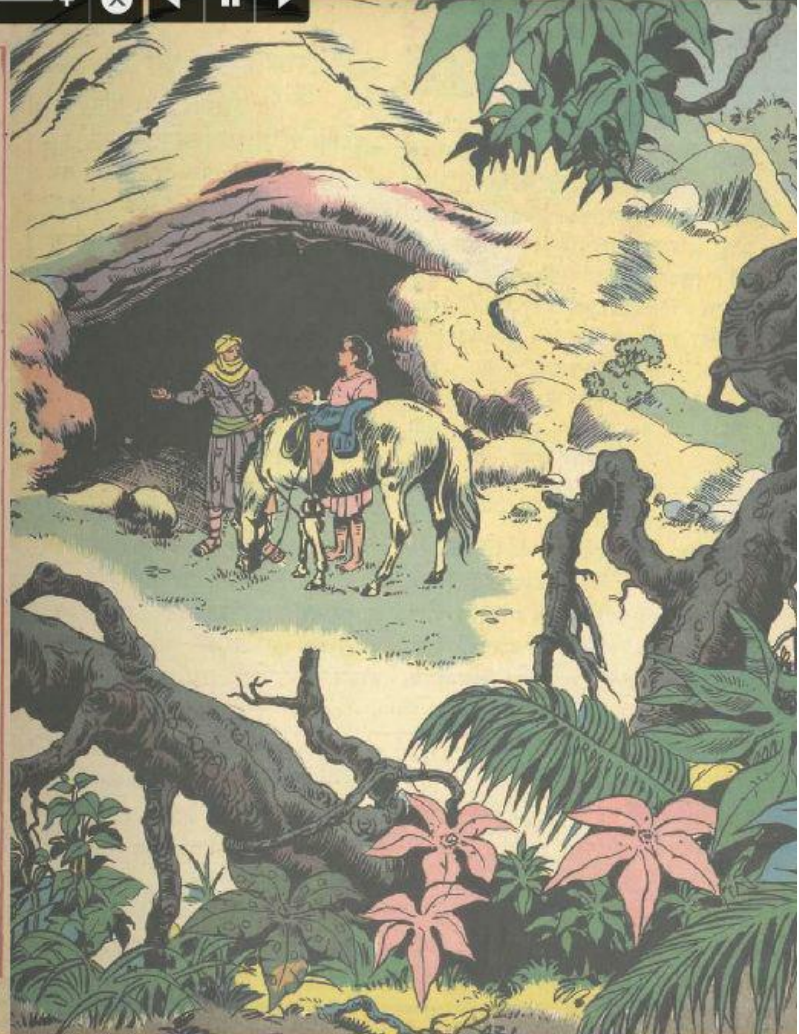
दोघेही घोड्यावरून खाली उतरले.

"आपण वेळेवर पोचला नसतात तर एव्हाना माझे प्राण उडून गेले असते." हात जोडून कृतज्ञता दाखवत वसन्तने बुरखाधारी वीराला नमस्कार केला.

"तू म्हणतोस ते बरोबर आहे, पण मृत्युदण्ड दिला जाण्याइतका मोठा अपराध तरी कोणता घडला तुझा हातून?" त्या वीराने विचारले.

"आमचे महाराज शान्तिदेव कुठे आहेत अन् रातोरात सेनापति राजा कसा बनला, हेच प्रश्न मी दवंडीवाल्याला विचारले. बस! माझ्या प्रश्नांना काहीही उत्तर न देताच शिपायांनी मला कैद केले. नन्तर मी असं ऐकलं की रात्री कोणी अज्ञात व्यक्तींनी तीन शिपाई मारून टाकले आहेत. म्हणून माझ्यावर आरोप केला गेला की त्या शिपायांचा वध करणाऱ्यांशी माझा संबंध असला पाहिजे, आणि वीरसिंहाला गादीवरून दूर करण्यासाठी मा काही कारस्थान रचत आहे. हा अपराध माझ्यावर लादून मला मृत्युदण्ड सुनावला गेला." वसन्तने सांगितले.

"असं? बरं ते असो. पण राजा शान्तिदेवचं काही ही झालं असलं तरी

तुझं काय बिघडलं त्यात? त्याचा का इतका पुळका?" बुरखेवाल्याने विचारले.

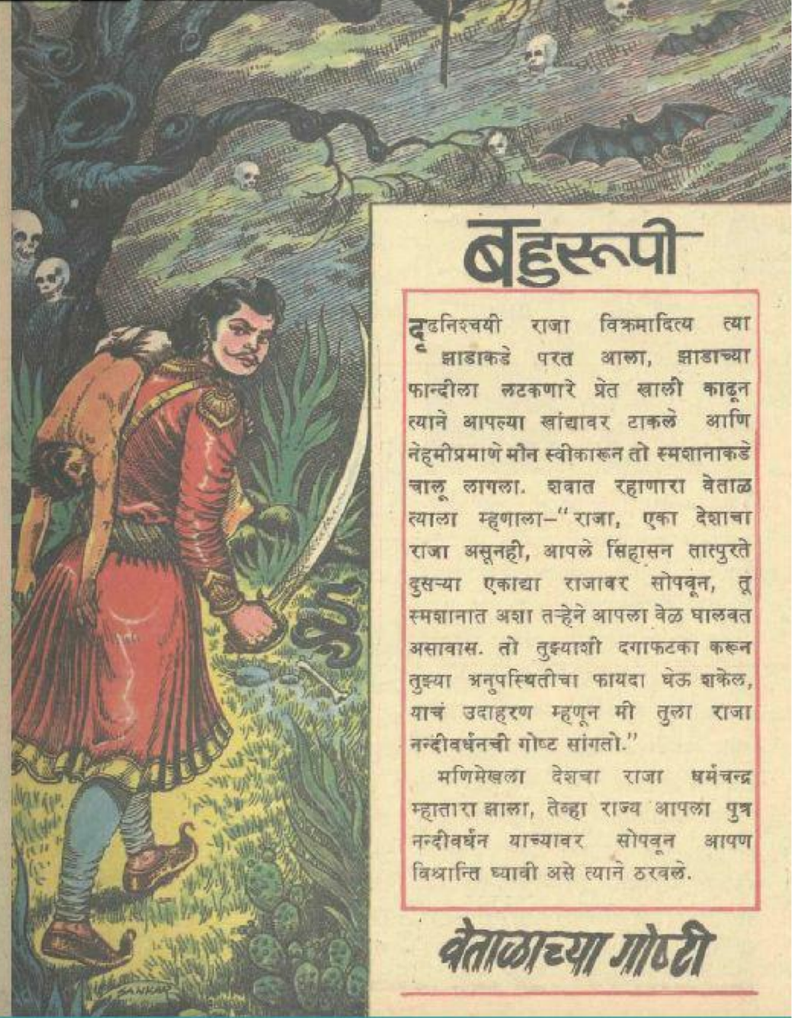
"वा! असं कसं? शान्तिदेव महाराज आम्हा प्रजाजनांना आपल्या पित्यासारखे वाटतात. अतिशय दयाळू आहेत ते. अशा त्या धर्मात्म्यावर काय प्रसंग ओढवला आहे हे जाणून घेणं आमचं कर्तव्यच नाहीं का? शिवाय हा वीरसिंह अतिशय दुष्ट माणूस आहे. हाती अधिकार आल्याबरोबर घमेंडीत येऊन जनतेचा छळ आरंभला आहे त्याने?" वसन्त म्हणाला.

"तुझं म्हणणं बरोबर आहे वसन्त! त्या दुष्टाचा काटा काढायला हवा आपल्याला! एकट्याने नव्हे, सर्व शत्रूंना आपण आपल्याकडे वळवून घ्यायला हवं." गम्भीर आवाजात तो वीर म्हणाला.

"मग काल रात्री त्या शिपायांचा वध आपणच केला काय?" वसन्तने विचारले.

"होय, पण त्यांच्या वध करायचा माझा उद्देश नव्हता. त्यावेळी ते वृद्ध मन्त्र्याचा वध करणार होते. मन्त्र्याला वाचवायचं, तर त्या शिपायांचा वध करणं भाग होतं. दुसरा उपायच नसल्याने मला तसं करावं लागलं. नाहीतर अधिकाऱ्यांचं आज्ञापालन करणाऱ्या बिचाऱ्या अबोध व्यक्तींचा वध करणं मला अजिबात पसन्त नाही. आज कुणाचेही प्राण-हरण न करता मी तुला वाचवू शकलो याचा मला फार आनन्द वाटला. भित्री माणसंच अशा अबोध अन् असहाय माणसांवर तलवार चालवतात. आपण एक महान् कार्य करायला कटिबद्ध झालो आहोत, तेव्हा आपल्याला साहसपूर्वक लढलं पाहिजे." असे म्हणून बुरखाधारी वीर गुहेत जाऊन काही गोड फळे घेऊन आला. वसन्तला ती देऊन त्याने अरण्यातून अमृतपुरीला जाण्याचा रस्ता समजावून सांगितला, आणि म्हटले—"तू आता अमृतपुरीला जा. तेथे नगराच्या पश्चिम सीमेवरील महाकालीच्या मन्दिरात जा. तिथेच भेटू आपण यानन्तर." इतके सांगून तो बुरखाधारी योद्धा घोड्यावर स्वार होऊन तेथून निघून गेला. (क्रमशः)

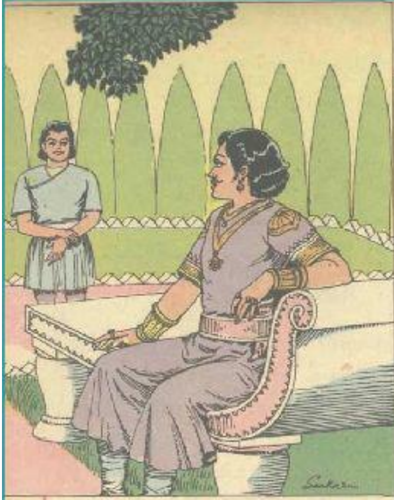

बहुरूपी

दृढनिश्चयी राजा विक्रमादित्य त्या झाडाकडे परत आला, झाडाच्या फान्दीला लटकणारे प्रेत खाली काढून त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्मशानाकडे चालू लागला. शवात रहाणारा वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, एका देशाचा राजा असूनही, आपले सिंहासन तात्पुरते दुसऱ्या एकाद्या राजावर सोपवून, तू स्मशानात अशा तऱ्हेने आपला वेळ घालवत असावास. तो तुझ्याशी दगाफटका करून तुझ्या अनुपस्थितीचा फायदा घेऊ शकेल, याचं उदाहरण म्हणून मी तुला राजा नन्दीवर्धनची गोष्ट सांगतो."

मणिमेखला देशचा राजा धर्मचन्द्र म्हातारा झाला, तेव्हा राज्य आपला पुत्र नन्दीवर्धन याच्यावर सोपवून आपण विश्रान्ति घ्यावी असे त्याने ठरवले.

वेताळाच्या गोष्टी

पण आपल्या पित्याचा हा निर्णय नन्दीवर्धनला मात्र काहीसा गैरसोयीचा वाटला. आतापर्यंत जास्तीत जास्त वेळ एकाकी राहून तो भविष्यात जनकल्याणासाठी काय काय योजना राबवता येतील यासंबंधी विचार करत असे. आता नाइलाज होऊन स्वत:ला राज्याभिषेक करवून घेण्यास त्याने संमति दिली. नन्दीवर्धनच्या राज्याभिषेकानंतर थोड्याच काळात राजा धर्मचन्द्र मृत्यु पावला. नन्दीवर्धन मोठ्या समर्थपणे राज्यकारभार करू लागला. परन्तु त्याला अनेकदा आपल्या एकाकी पूर्वायुष्याची आठवण होई व तेच जीवन यापेक्षा जास्त चांगले, असे त्याला वाटे.

एके दिवशी नन्दीवर्धन आपल्या विश्रामगृहात विश्रान्ति घेत असताना एक तरूण त्याला भेटण्यासाठी तेथे आला व म्हणाला–"महाराज, माझं नाव विश्वकर्म. वेषांतर करण्यात मी चांगला प्रवीण आहे. वाटलं तर माझी परीक्षा घेऊन आपण आपल्या दरबारात एकादी नोकरी द्यावी अशी माझी विनन्ति आहे."

नन्दीवर्धनलाही वाटले की या बहुरूप्याची परीक्षा घेऊन पहावी. तेव्हा त्याने शेजारील देशचा राजा सिंहभूपति, मणिमेखलाचा सेनापति विक्रम व मन्त्री सुबुद्धि यांची सोंगे घेऊन दाखवली. त्या त्या वेळी त्याने केलेला वेष, बोलण्याची-चालण्याची लकब वगैरे इतके हुबेहूब वठवले की ते पाहून राजाने आश्चर्याने तोंडात बोट घातले!

आता नन्दीवर्धनच्या आज्ञेवरून विश्वकर्मने खुद्द राजाचेच रूप धारण केले. त्याचे बोलणे-चालणे आणि एकूण रूप अगदी हुबेहूब स्वत:चेच पाहून राजा भान हरपून अवाक् झाला!

विश्वकर्मचे अभिनन्दन करीत नन्दीवर्धन त्याला म्हणाला–"तुझ्यासारखा कुशल माणूस माझ्या दरबारात राहिला तर माझे अहोभाग्यच म्हटले पाहिजे! तू थोडे दिवस इथेच रहा. तुझ्यासाठी एकादी चांगलीशी नोकरी पाहून देईन मी!"

खरा राजा एका खास महालात आपला वेळ काढत असतो ही गोष्ट प्रजेला कळून चुकली.

आपली जबाबदारी टाळून स्वच्छन्दपणे आपला वेळ घालवणाऱ्या नन्दीवर्धनपेक्षा विश्वकर्म हाच अधिक समर्थ आहे आणि पुढेही त्यानेच राज्याचा भार वहन करावा असे आन्दोलन प्रजा करू लागली.

आपल्या प्रजेसमोर आपली जी नाचक्की झाली त्याबद्दल नन्दीवर्धनला मनोमन फार दु:ख झाले. यावर तो विश्वकर्मला म्हणाला– "हे पहा विश्वकर्मा, जनतेत माझ्याबद्दल जो आदर होता, माझी जी कीर्ती पसरलेली होती, ती सर्व तुझ्यामुळे धुळीस मिळाली. तू जर असं वेषांतर केलं नसतंस तर हा अनर्थ झाला नसता."

"महाराज, आपला वेष धारण केल्यामुळेच जनतेत आपणाबद्दल असंतोष पसरला असं जर आपलं म्हणणं असेल तर, असंच म्हणावं लागेल की आपण पक्के स्वार्थी आहात." विश्वकर्म उत्तरला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून नन्दीवर्धन रागावून म्हणाला–"जनतेचा क्रोध माझं काय बिघडवू शकणार आहे? त्यांच्या म्हणण्यावरून मी सिंहासनाचा त्याग करीन, अन् तू राजा बनशील हे शक्य आहे का?"

"महाराज, क्षमा करा मला. मी जे काही बोललो, त्याचा नीट शान्तिपूर्वक विचार करावा आपण!" विश्वकर्म बोलला.

त्याच्याबद्दल कसलाच संशय वगैरे आला नाही. जनतेच्या निनिराळया अडचणींवर आपले लक्ष केन्द्रित करून विश्वकर्मने थोडयाच दिवसात त्या दूर करण्याबद्दलच्या योजना बनवल्या अन् त्या अमलात आणण्यासाठी त्याने अधिकाऱ्यांच्या नेमणुका केल्या. पूर्वीच ठरवून ठेवल्याप्रमाणे दोन महिन्यांनंतर नन्दीवर्धनच्या रूपातला विश्वकर्म नन्दीवर्धनला भेटायला गेला.

राजा नन्दीवर्धन त्याला म्हणाला–"आता काही वेळाकरता तू या खास महालातच रहा. मी स्वतः जरा बाहेर जाऊन तुझ्या राज्य-शासनाबद्दल काय जनमत आहे, हे पाहून येतो."

राजवाडयात पोचलेल्या नन्दीवर्धनला भेटायला मन्त्री सुबुद्धि आला आणि म्हणू लागला–"महाराज, आज सकाळीच मी मी आपल्या गुप्त हेरांशी देशातल्या हालचालींबद्दल मंत्रणा केली. मला असं कळलं की आपण अलिकडे गेल्या दोन महिन्यात जे नवे निर्णय घेतले आहेत त्यांबद्दल जनता आपली खूप प्रशंसा करत आहे."

नन्तर नन्दीवर्धन आपल्या खास महालात गेला आणि विश्वकर्मला म्हणाला–"मी आणखी काही दिवस या खास महालात राहू इच्छितो, तू पहिल्याप्रमाणेच राज्य-कारभार संभाळत रहा तोपर्यंत."

आणखी चार महिने असेच निघून गेले. या अवधीत जनतेच्या उद्धारा संबंधीच्या निरनिराळया योजना राबवून विश्वकर्मने देशाची नेत्रदीपक प्रगति केली. नव्या धर्मशाळा त्याने बांधल्या, प्रत्येक गावात शाळा स्थापन केल्या, शेतीवाडी साठी नवे पाटबंधारे बनवून घेतले–या सर्वांमुळं देशभर राजाची खूप स्तुति केली जाऊ लागली.

परन्तु याच परिस्थितीत एक महत्त्वाची घटना घडली! ती अशी कि हल्ली राजा नन्दीवर्धन राज्य करत नसून त्याचे सोंग घेतलेला विश्वकर्म राज्य करत असतो, अन् खरा राजा एका खास महालात आपला वेळ काढत असतो ही गोष्ट प्रजेला कळून चुकली.

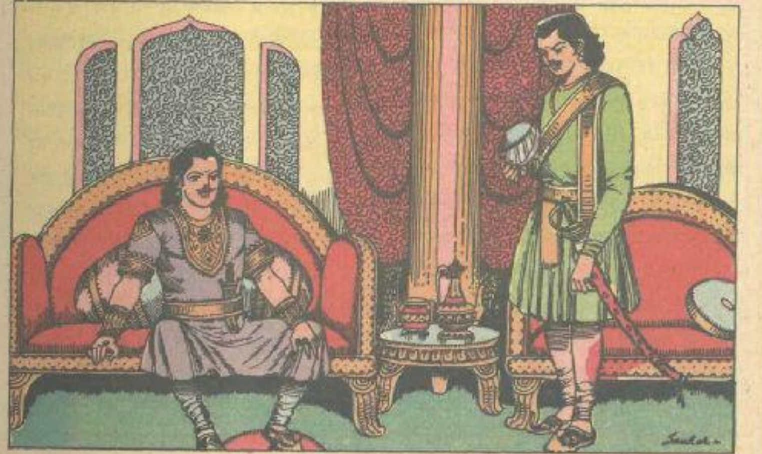
आपली जबाबदारी टाळून स्वच्छन्दपणे आपला वेळ घालवणाऱ्या नन्दीवर्धनपेक्षा विश्वकर्म हाच अधिक समर्थ आहे आणि पुढेही त्यानेच राज्याचा भार वहन करावा असे आन्दोलन प्रजा करू लागली.

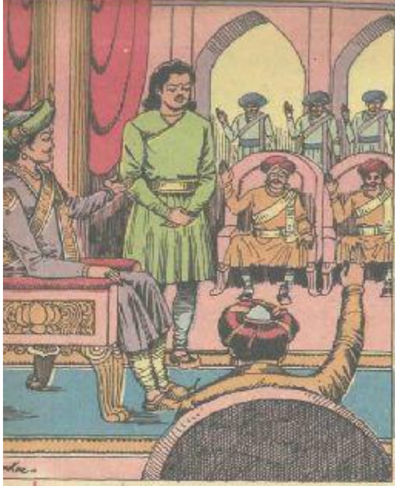
आपल्या प्रजेसमोर आपली जी नाचक्की झाली त्याबद्दल नन्दीवर्धनला मनोमन फार दुःख झाले. यावर तो विश्वकर्मला म्हणाला–"हे पहा विश्वकर्मा, जनतेत माझ्याबद्दल जो आदर होता, माझी जी कीर्ती पसरलेली होती, ती सर्व तुझ्यामुळे धुळीस मिळाली. तू जर असं वेषांतर केलं नसतंस तर हा अनर्थ झाला नसता."

"महाराज, आपला वेष धारण केल्या-मुळेच जनतेत आपणाबद्दल असंतोष पसरला असं जर आपलं म्हणणं असेल तर, असंच म्हणावं लागेल की आपण पक्के स्वार्थी आहात." विश्वकर्म उत्तरला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून नन्दीवर्धन रागावून म्हणाला–"जनतेचा क्रोध माझं काय बिघडवू शकणार आहे? त्यांच्या म्हणण्यावरून मी सिंहासनाचा त्याग करीन, अन् तू राजा बनशील हे शक्य आहे का?"

"महाराज, क्षमा करा मला. मी जे काही बोललो, त्याचा नीट शान्तिपूर्वक विचार करावा आपण!" विश्वकर्म बोलला.

यानन्तर नन्दीवर्धन आपल्या राजवाड्यात गेला. पुढील कार्यक्रमाबद्दल खूप विचार करून त्याने एक निर्णय घेतला.

दुसऱ्या दिवशी राजा नन्दीवर्धनने साऱ्या राज्यात दवंडी पिटवली की देशातल्या सर्व प्रतिष्ठित व्यक्तींनी आणि नगरातल्या प्रमुख माणसांनीही मुख्य सभामंडपात हजर व्हावे.

त्या सर्व प्रमुख माणसांना संबोधित करून नन्दीवर्धन म्हणाला–"आपली जबाबदारी विसरून मी वागत असल्याचं जनतेचं मत आहे, असं मला कळून आलेलं आहे. जनतेचा निर्णय मानायचा असं मी ठरवलं आहे. आजपासून विश्वकर्मच राज्याचा भार सांभाळील."

राजाचे हे बोलणे ऐकून सर्वांनी स्वीकृतिसूचक टाळ्या वाजवल्या. यावर नन्दीवर्धन विश्वकर्मला म्हणाला–"जनतेचा अभिप्राय जाहीर झालेला आहे. आता तूच सिंहासनावर बैस."

ही गोष्ट मान्य न करता विश्वकर्मने सभासदांसमोर निवेदन केले की–"महाराजांनी आपली जबाबदारी टाळण्याचे वर्तन कधीही केलेले नाही. अलिकडे काही काळ मी ज्या योजना अमलात आणल्या त्या सर्व राजानेच आखलेल्या होत्या. राज्यकारभार करणं ही माझ्या शक्तिबाहेरची गोष्ट आहे. आपण सर्वांनी मला क्षमा करावी."

विश्वकर्मच्या तोंडचे हे बोलणे ऐकून सर्व सभासदांनी हर्षनाद केला–"महाराज नन्दीवर्धनचा विजय असो."

आता नन्दीवर्धन सभासदांना म्हणाला–"आपणा सर्वांना वाटत असेल की प्रत्यक्ष सिंहासन त्यागणारा हा विश्वकर्म किती थोर असला पाहिजे! तो किती योग्य माणूस आहे, हे आपण ओळखलंच असेल! म्हणूनच मी आजपासून त्याला माझा 'व्यक्तिगत सल्लागार' म्हणून नेमत आहे."

जनतेने या गोष्टीला आनन्दाने मान्यता दिली. सभा विसर्जित करून नन्दीवर्धन विश्वकर्मला बरोबर घेऊन खास महालात गेला. जाताना वाटेत विश्वकर्म राजाला म्हणाला–"महाराज, आपण फारच निस्वार्थी माणूस आहात."

ही गोष्ट सांगून वेताळाने विक्रमराजाला विचारले–"राजा, अगदी सहजपणे मिळणाऱ्या सिंहासनाचा विश्वकर्मने त्याग का केला? अशाकरता, की खरोखरच राज्यभार वाहणे त्याच्या शक्तिबाहेरचे होते? तो एकदा नन्दीवर्धला 'स्वार्थी' म्हणाला होता अन् दुसऱ्या वेळी तोच त्याला 'निस्वार्थी' म्हणाला–याचं कारण काय? या प्रश्नांची उत्तरं माहीत असूनही तू दिली नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे शतशः तुकडे होऊन पडतील."

यावर विक्रमादित्य उत्तरला–"हे तर शाबित झालं होतंच की विश्वकर्म राज्यशासनात अगदी दक्ष आहे. पण त्याबरोबरच तो अतिशय प्रामाणिक व स्वामीभक्तही होता. त्यामुळे 'राज्यकारभार करणं आपल्या शक्तिबाहेरचं आहे' असं खोटंच सांगून त्याने सिंहासनाचा त्याग केला. एका संदर्भात तो राजाला 'स्वार्थी' म्हणाला, ते अशाकरता की, खरोखर नन्दीवर्धनसमोर जी समस्या उत्पन्न झाली ती विश्वकर्मच्या वेषांतर करण्यामुळे नव्हे, तर स्वतःच्याच ग्रन्थ-पठनाच्या आवडीमुळे! केवळ ती आवड भागवण्यासाठीच राजा अज्ञातवासात गेला होता, या गोष्टीची चेतावणी विश्वकर्मने त्याला दिली. आता राहिला नन्दिवर्धनला पुन्हा 'निस्वार्थी' म्हणण्याचा प्रश्न! त्याचं कारण असं आहे की–काही महिनेपर्यंत राज्य कारभारासंबंधी सर्व रहस्यं समजून आलेल्या विश्वकर्मला कुठे बाहेर जाऊ न देता राजाने त्याला आपला 'व्यक्तिगत सल्लागार' बनवून आपल्या बुद्धिमत्तेची चुणूक दाखवली. यासाठीच विश्वकर्म राजाला निस्वार्थी म्हणाला."

राजाचा मौनभंग होताच वेताळ त्या प्रेतासह अदृश्य होऊन पहिल्या प्रमाणे त्याच झाडावर जाऊन लटकू लागला.

(कल्पित)

स्वार्थ व परमार्थ

माणिकपुर नावाच्या गावात दोन प्रौढ माणसे गावात देऊळ बांधण्यासाठी लोकांकडून वर्गणी गोळा करू लागली. त्या गावातला भूषणसिह नावाचा माणूस एक नंबरचा कंजूष होता. वर्गणीदारांच्या यादीत आपले नाव नाही हे त्याला फारच अपमानकारक वाटले.

एके दिवशी भूषणसिह गावाकडे परतत असताना अचानक त्याला हे वर्गणी वसूल करणारे दोघजणं वाटेत भेटले. त्या दोघांना भूषणसिहाने घरी बोलवले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी ते दोघे जेव्हा भूषणसिहाच्या घरी पोचले, तेव्हा त्याने हसून त्यांचे स्वागत केले. पशुचिकित्सक शिवराजला आपल्या म्हशीच्या कान दाखवला.

म्हशीला तपासून तिच्या कानात कसलासा रस शिवराजने पिळला.

लक्ष्मणसिहला उद्देशून भूषणसिह म्हणाला–"लक्ष्मणसिह, आपण चांगले वस्तुशास्त्रज्ञ आहात. माझ्या गायी-म्हशी बांधायला कुठे गोठा बांधावा हे सांगा बरं जरा!"

यावर लक्ष्मणसिहने गोठा बांधायची एक जागा निश्चित करून नकाशा काढून दिला.

त्या दिवशी संध्याकाळी चावडीवर जमलेल्या लोकांसमोर शिवराज आणि लक्ष्मणसिह गर्वाने बोलले–"ऐका लोकहो, भूषणसिहासारख्या एक नंबरच्या कंजूष माणसाकडूनही आम्ही देवळासाठी पन्नास रुपये वर्गणी उपटली बरं का."

हे ऐकून सर्व लोकांना मोठे आश्चर्य वाटले. पण एका म्हाताऱ्या माणसाने शिवराजला विचारले–"कायरे, तू जेव्हा एखाद्या जनावरावर अशा प्रकारचा इलाज करायला जातोस, तेव्हा त्याची किती फी घेतोस?"

"वीस रुपये घेतो मी." शिवराज उत्तरला.

"आणि तू रे, असा नकाशा काढून दिलास तर किती घेतोस." म्हाताऱ्याने लक्ष्मणसिहाला विचारले.

"मी कमीत कमी सव्वाशे रुपये तरी घेतोच." लक्ष्मणसिहने सांगितले.

"ओहो, तर मग भूषणसिहाने तुम्हाला वर्गणी देऊन आपला स्वार्थ अन् परमार्थ दोन्हीही साधलं की!" म्हातारा हसत म्हणाला.

चांदोबा पुरवणी–१६

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

एके काळी एका ब्राह्मण तरुणाने आपल्या काही मित्रांसमवेत समुद्र-यात्रा करण्याचे साहस केले. कित्येक आठवडे त्यांनी नावांमधून जल-प्रवास केला. शेवटी त्यांनी एका द्वीपाचा पत्ता लावला. पण त्यांच्या नावा जेव्हा समुद्रकिनाऱ्याजवळ पोचल्या, तेव्हा त्यांना दिसले की तेथे एक सशस्त्र सैन्य उभे आहे. ब्राह्मणकुमाराने आपले धनुष्य सज्ज केले, पण त्याला एकही बाण चालवावा लागला नाही. कारण त्या तरुण स्त्रीने कोणतीच प्रतिक्रिया व्यक्त केली नाही. शेवटी ब्राह्मण तरुणाने समुद्रकिनाऱ्यावर पाऊल ठेवले आणि त्या तरुणीने एक सुंदर वस्त्र त्याला नजर केले. नंतर त्या दोघांनी विवाह केला. त्या ब्राह्मण-तरुणाने तेथे एका हिन्दू राज्याची स्थापना केली. ही घटना इ. स. १९७ मधील आहे.

या गोष्टीतील हा ब्राह्मण युवक कोण?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. पाकिस्तानला हे नाव कोणी दिले?
२. हे नाव केव्हां दिले गेले?
३. या नव्या नावाचा काही अर्थ आहे काय?
४. बुद्धाचा जन्म लुम्बिनी येथे झाला होता. आज त्या भागाचे नाव काय आहे?
५. हे स्थान कसे ओळखले गेले?

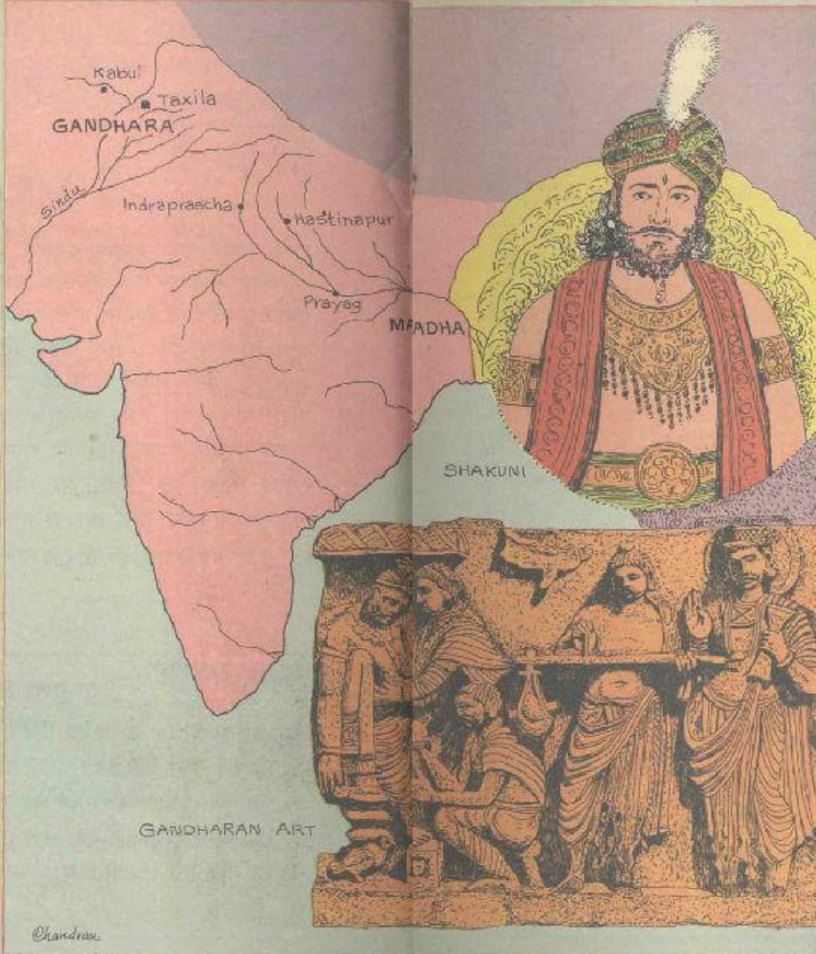
[पान ३६ पहा]

गांधार-तक्षशिला

आजच्या आपल्या देशाच्या नकाशात गांधार नावाचा प्रान्त दिसून येत नाही. तरीही आपल्या देशात असा कोणी माणूस नसेल, की ज्याला गान्धार देश माहीतच नाही.

आपल्या प्राचीन साहित्यातही जिथे-तिथे गांधार देशाबद्दल उल्लेख सापडतो. अंग, वंग, कलिंग आदि छप्पन राज्यांत गांधार ही एक प्रमुख राज्य आहे. धृतराष्ट्राची पत्नी गांधारी ही गांधार देशाची युवराज्ञी होती, यामुळेच तिचे नाव गांधारी पडले. गांधारीचा भाऊ शकुनी गांधार देशाचा राजा होता. कौरव-पांडवांच्या युद्धात शकुनीचा जो महत्त्वपूर्ण भाग आहे तो सर्वश्रुतच आहे.

सिंधु नदीच्या दोन्ही बाजूंना गांधार राज्य पसरलेले होते. तो प्रदेश आज पाकिस्तानात रावळपिंडी व पेशावर जिल्ह्यांच्या नावाने व्यवहारात आहे.

प्राचीन काळानंतरही गांधार राज्याचे वैभव तसेच राहिले. विशेषतः त्या राज्यातील तक्षशिला आणि पुष्कलावती ही नगरे उच्च शिक्षण, संस्कृति व व्यापारउदीम यांची महान् केन्द्रे बनून राहिली होती.

विश्वविख्यात तक्षशिला विश्वविद्यालयात जगद्विख्यात अशा अनेक बुद्धिमान लोकांनी आपला विद्याभ्यास केलेला होता. इ.स.पू. ५ व्या शतकात बिम्बिसारने मगध देशावर राज्य केले होते. त्याच्या दरबारात स्थान मिळालेला वैद्यकशास्त्रज्ञ जीवक, याने सात वर्षे तक्षशिला विश्वविद्यालयात आपले अध्ययन केले होते.

रावळपिंडीपासून ३० किलोमिटर अंतरावर असणाऱ्या सराय-कोला नामक रेल्वे स्टेशनच्या जवळ तक्षशिलेचे अवशेष सापडले आहेत.

गांधार राज्य काही काळपर्यंत पर्शियन साम्राज्यात समावलेले होते. या राज्याचा काही भाग ग्रीक लोकांनीही जिंकलेला होता. याच कारणामुळे त्या प्रदेशातील कला व शिल्पकला यांवर विदेशी प्रभाव पडलेला असल्याचे स्पष्टपणे दिसून येते. आजही गांधार कलांसाठी एक विशिष्ट स्थान प्राप्त झालेले आहे.

पर्वतमय प्रदेशात अधून मधून असणाऱ्या समतल प्रदेशात राहाणाऱ्या, आणि असामान्य धैर्य व साहस यांसाठी प्रसिद्ध असणाऱ्या पठाणांची मातृभूमि म्हणून पेशावर हे सिंहद्वार बनून राहिलेले आहे.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. श्रीकृष्णाचा परिचय देणारे दोन प्रमुख ग्रंथ कोणते ?

२. तीन निरनिराळ्या महत्त्वाच्या विषयांचा परिचय देणारी तीन शतके कोणत्या कवीने रचली ?

३. त्या तीन शतकांची नावे कोणती ?

४. त्या कवीचा जन्म कोठे झाला ?

५. मिश्र देशाचा अत्यंत प्राचीन ग्रंथ कोणता ?

६. हा ग्रंथ किती जुना आहे ?

उत्तरावली

तो कोण ?

कांभोज. त्याने कांबोडिया देशाची स्थापना केली.

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. चौधरी रहमत अली.

२. १९३३ मधे.

३. पवित्र भूमि.

४. नेपाळ मधीळ स्थान रुम्मिण्डी.

५. सम्राट अशोकाने निर्माण केलेला शिला-स्तम्भ. तो आज ही तेथे आहे.

साहित्य

१. भागवत व महाभारत.

२. भर्तृहरि.

३. श्रृंगार शतक, वैराग्य शतक नि नीतिशतक.

४. उज्जयिनीत. त्याला उज्जयिनीचा युवराज म्हणतात.

५. मृतकांचा ग्रंथ.

६. याचा काही भाग ईसवी सन पूर्व ३२०० मध्ये विद्यमान होता.

नकली सोनं

शिवपुरीत कनकदास नावाचा एक सामान्य गृहस्थ रहात असे. त्याला मोहनदास अन् कृष्णदास नावाचे दोन मुलगे आणि आणि राधाबाई नावाची एक मुलगी होती. वयात आल्यावर कनकदासने तीनही मुलांची लग्ने करून टाकली. तो मरेपर्यंत सर्वजण एकत्रच रहात असत. राधाबाईलाहीं त्याच गावात दिलेली होती.

कनकदासच्या मृत्यूनन्तर त्याच्या दोन्ही मुलांनी त्याची जी काही संपत्ति होती, ती आपसात सारखी-सारखी वाटून घेतली. आणि दोघे निरनिराळे राहू लागले. कनकदासची बायको सुगुणाबाई आपल्या दोन मुलांकडे पाळी-पाळीने राहू लागली.

सुरुवातीला सुगुणाबाईच्या सुना तिला आदराने वागवत असत; पण नन्तर हळूहळू धुसफुस सुरू झाली. त्याचे मुख्य कारण म्हणजे सुगुणाबाईजवळ दागिने किंवा पैसे वगैरे काहीच नव्हते. ती कधी आजारी पडली तर पैसे खर्च व्हायला नकोत म्हणून नीट इलाजही केला जात नसे तिच्यावर! तिच्या मुलांचे आपआपल्या बायकांपुढे काहीच चालत नसे. त्यामुळे थोड्याच दिवसांत ते दोघेही असे वागू लागले की जणू काही आपली आई आपल्याला भारच होऊन रहात आहे!

सुगुणाबाईला आता आपल्या मुलांकडे रहाणे कठीण झाले, म्हणून ती आपली मुलगी राधाबाई हिच्याकडे जाऊन राहू लागली. राधाबाईनेही काही दिवस आपल्या आईला चांगली वागणूक दिली, पण नंतर तीही आडून आडून घालून-पाडून बोलू लागली. ती टोमणा मारायची—"हं! इस्टेट वाटून घ्यायला तेवढे मुलगे, अन् पालन-पोषण करायला मात्र मुलगी! खासा न्याय आहे!"

अशोक आठवले

सुगुणाबाईलाही पटले, की मुलीचे बोलणे खरेच आहे. तेव्हा एक दिवस ती गावप्रमुखाकडे गेली आणि तिने त्याच्याजवळ आपल्या मुलांबद्दल तक्रार केली. या गावप्रमुखाला गावातले सर्वच लोक खूप मान देत असत. त्याने घेतलेल्या निर्णयामुळे सर्वांना बरोबर न्याय मिळतो असाच सर्वांचा विश्वास होता.

सुगुणाबाईशी तिच्या मुला-मुलींच्या कटु-व्यवहारामागचे कारण या प्रमुखाने बरोबर हेरले. मग त्याने तिला समजावले–"ताई, तू मुळीच चिन्ता करू नकोस. तुझ्या नवऱ्याने मरण्यापूर्वी काही दिवस अगोदर सोन्याचे काही दागिने ठेवलेली एक पेटी माझ्या हवाली केली होती. असे करण्यामागे त्याचा काय उद्देश होता, हे काही त्याने मला सांगितले नव्हते. आता मी तुझ्या मुलांशी या बाबत बोलेन. तो पर्यंत तू माझ्याच घरी रहा."

नंतर प्रमुखाने सुगुणबाईच्या दोन्ही मुलांना व मुलीला बोलवून घेतले आणि त्यांना सांगितले–"सुगुणाबाईचं नीट पालनपोषण न करणं हा अन्याय आहे. ते करणं हे मुलांचे कर्तव्यच असते. तुम्ही तिची नीटपणे देखभाल केली नाहीत, तरीही सुखाने जगता येईल अशी तिची सोय आहे – हे नीट लक्षात ठेवा."

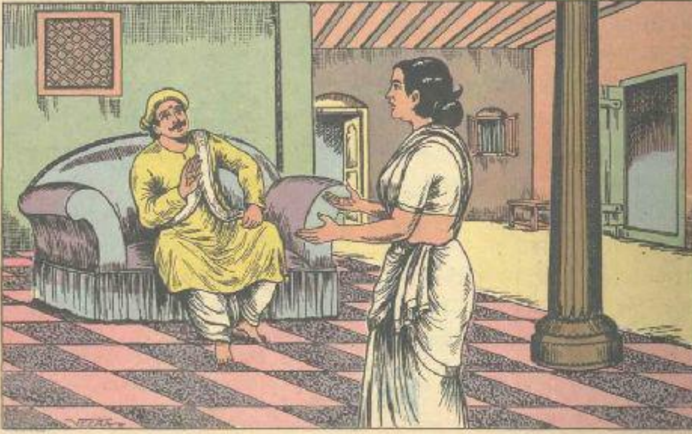
प्रमुखाचे हे बोलणे मुलांच्या लक्षात आले नाही. त्यांनी म्हटले–"काकाजी, आपल्या बोलण्याचा अर्थ आम्हाला नीट समजला नाही. जरा स्पष्टपणे सांगा ना!"

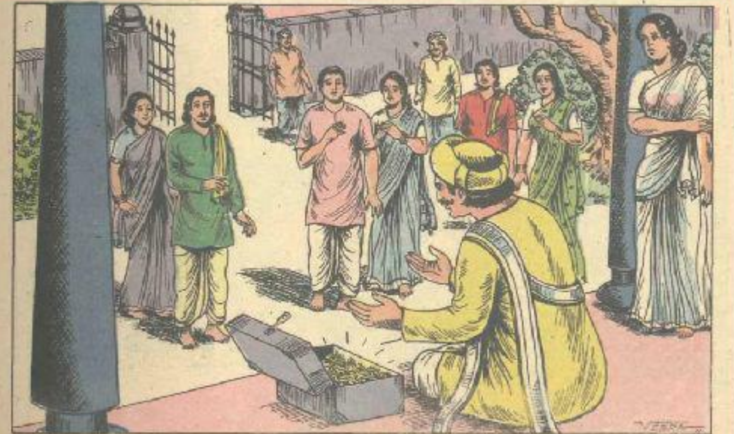
"गोष्ट अशी आहे, की कनकदासने आपल्या मृत्युसमयी सोन्याच्या दागिन्यांची एक पेटी माझ्या हाती देऊन ते दागिने तुम्हा दोघा भावांना अन् राधाबाईलाही सारखे सारखे वाटून द्यायला सांगितले होते. पण त्याबरोबरच हे ही सांगितले होते की, तुमच्यापैकी कोणी तिला सांभाळण्यात काही कसर केली तर त्यांचा हिस्सा त्यांना द्यायला मी साफ नकार द्यावा! आजची बिचारीची परिस्थिती पाहून मला असं वाटतंय की ते दागिने विकून मीच तिच्या पालनपोषणाची व्यवस्था लावून द्यावी. बोला, तुमचं काय म्हणणं आहे?"

यावर सुगुणाबाईची मुले व इतर सर्वच त्या प्रमुखाकडे आश्चर्याने पाहू लागले. प्रमुख घरात जाऊन एक पेटी घेऊन आला आणि त्याने सर्वांसमक्ष तिचे झाकण उघडले. त्यात कितीतरी दागिने चमचमत होते! त्यांची किंमत पन्नास हजार तरी नक्कीच झाली असती!

आता सुगुणाबाईचे मुलगे म्हणू लागले–"काका, झालं ते झालं. आजपर्यंत आमच्या हातून जी चूक झाली, तिच्याबद्दल आम्हाला क्षमा करा." असे बोलून ते तिघंही सुगुणाबाईला आपापल्या घरी नेण्यासाठी आता आग्रह धरू लागले.

सुगुणाबाईने प्रत्येकाच्या घरी आळीपाळीने एक-एक महिना रहायचे कबूल

केले. त्या दिवसापासून तिची मुलगी व सुनाही मोठ्या प्रेमाने तिची काळजी घेऊ लागल्या. तिच्यासाठी सर्व सोयी त्यांनी करून दिल्या. यानन्तर काही दिवस सुगुणाबाईने मोठ्या सुखाने घालवले आणि शेवटी एक दिवशी तिने राम म्हटला!

मुलांनी अन् जावयाने मोठ्या समारंभपूर्वक तिचे क्रियाकर्महो पुरे केले.

एके दिवशी ते सर्व गावप्रमुखाकडे गेले व त्यांनी त्याला ते दागिने वाटून देण्यासाठी विनन्ती केली. प्रमुखाने ती मान्य केली आणि दागिन्यांची खरी किंमत करण्यासाठी आणि त्याची बरोबर वाटणी करण्यासाठी शरभ नावाच्या सोनाराला बोलावून घेतले.

दागिने पाहून शरभ आश्चर्यचकितच झाला, कारण ते दागिने सोन्याचे नव्हतेच! खोटे–नकली सोन्याचे होते ते! शरभच्या तोंडून हे ऐकून सुगुणाबाईचे मुलगे, सुना व मुलगी सर्वजण आश्चर्यात पडले.

सर्वजण एका स्वरात म्हणू लागले– "काय कपट हे! कसा धोका दिला आम्हाला! खरे दागिने लपवून आमच्यावर अन्याय केला आहात काका तुम्ही!"

यावर थोडेसे हसून प्रमुख म्हणाला– "तुम्ही तरी असे कोणते उपकार केलेत? दागिन्यांच्या मोहाने सुगुणाबाईवर खोटं प्रेम दाखवलंत तुम्ही! खोट्या प्रेमाचं फळ म्हणजेच खोटे दागिने!"

आता कोण काय तोंड उघडू शकणार? सुगुणाबाईशी जी निर्दय वागणूक केली होती त्याचे स्मरण करून त्यांनी सर्वांनी शरमेने माना खाली घातल्या.

"तुम्ही लोकांनी ऐकलंच असेल की– जसे बीज, तसे रोप! तुमचं मन जसं आहे, तसेच हे दागिनेही फक्त वरून चमचम दाखवत आहेत; आतून ते काही निराळेच आहेत! जाऊ शकता सर्वजण तुम्ही आता." प्रमुख म्हणाला.

खरी गोष्ट अशी होती की, कनकदासने प्रमुखाजवळ मुळात दागिने दिलेच नव्हते! त्याच्या मुलांच्यात मनपरिवर्तन घडवण्यासाठी प्रमुखानेच ती कल्पना लढवली होती.

शक्तीवर अद्‌भुत

दोन भाऊ होते–अरविन्द नि मुकुन्द. श्रीकांतपुर मध्ये दोघांनी जवळ जवळ आपली नवी घरे बांधली. गृह-प्रवेशाच्या वेळी पुरोहित वेंकट शास्त्रींनी सल्ला दिला–"वास्तुशास्त्राच्या नियमानुसार ही दोन्ही घरे निश्चित बांधली गेली आहेत, पण डाव्या बाजूच्या घरात मुकुन्द नि उजवीकडील घरात अरविन्द राहील तर उत्तम!"

दोघे भाऊ अंमळ घाबरले आणि मोठ्या उत्कंठेने त्यांनी वेंकट शास्त्रींना विचारलं– "समजा की आपल्या सूचने प्रमाणे आम्ही घरं बदलली नाहीत तर काय होईल बरं?"

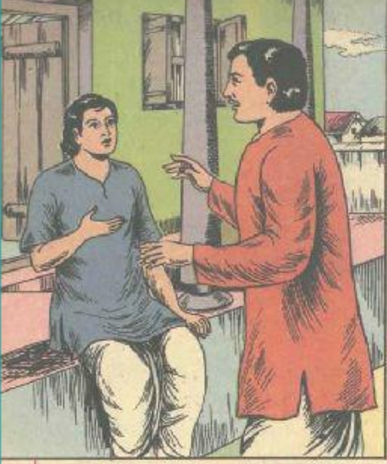
पुरोहितजींनी सांगितलं–"तुम्हा दोघांची जन्म-कुंडली पाहून त्या हिशोबाने मी सल्ला दिला आहे. जर तुम्हीं दोघांनी आपापली घरं न बदलली तर काही दुष्ट शक्ति तुम्हाला त्रास देतील. पण त्यामुळे तुमच्या जिवाला मात्र धोका नाही."

"बस्, एवढच ना? आम्हाला वाटलं की काही भयंकर अघटित असं घडेल काय! आमचा दुष्ट शक्तींवर विश्वास नाही. आपल्या स्वत:च्या शक्तीवर आमचा संपूर्ण विश्वास आहे. मुकुन्द, माझं म्हणणं बरोबर आहे की नाही?" अमळ कंपित स्वरात अरविन्दने आपल्या छोट्या भावाला विचारलं.

"नाही तर काय?" इकडं तिकडं पहात मुकुन्द थोड्या गर्वाने म्हणाला.

दोघां भावांच्या बोलण्यावर अमळ नाराज होत वेंकट शास्त्री म्हणाले–"असं असेल तर माझ्या हस्ते गृह-प्रवेशाचे कार्य तुम्हीं का करवलत? मला जे काही समजतं ते तुम्हाला सांगणं मी माझं कर्तव्य समजतो. आतां तुमच्या नशिबात जे असेल ते भोगा

मेधा जोशी

झालं!" इतकं बोलून शास्त्रीजी तिथून निघून गेले.

यानंतर अरविंद नि मुकुन्द यांनी आपापल्या घरात आपलं सामान समजवलं. खूप समान होतं, म्हणून काही सामान त्यांना गच्ची वर ठेवावं लागलं. अरविंदने आपल्या घराच्या गच्चीवर दोन तेलाचे डबे अन् दहा धान्याची पोती ठेवली. मुकुंदने आपल्या घराच्या गच्ची वर पाच उडीदांची पोती आणि लोणच्याच्या बरण्या ठेऊन दिल्या.

त्या रात्री दोन्ही भावांची कुटुंबीय मंडळी आपापल्या घरात झोपली. मध्य रात्रीच्या सुमारास अरविन्द काही विचार करीत होता, मग एक धान्याचं पोतं खाली आणायचा विचार करून तो गच्ची वर गेला. पाहतो तर काय, तिथं धान्याच्या पोत्यांऐवजी उडदाची पोती नि लोणच्याच्या बरण्या त्याला दिसल्या. अरविन्दने विचार केला – ही पोती तर मुकुन्दची आहेत! तो झटपट गच्चीवरून खाली आला नि आपल्या धाकट्या भावाच्या घराकडे निघाला.

सकाळी झोपेतून जागे झाल्यावर अरविन्द विचार करू लागला – हे कसलं दुःस्वप्न! आपल्या धाकट्या भावाकडील समाचार जाणून घेण्यासाठी तो मुकुन्दच्या घरी गेला.

त्यावेळी मुकुन्द आपल्या घराच्या व्हरांड्यात बसून कसला तरी विचार करीत होता. त्याच्या डोळ्यांकडे पाहून असं वाटत होतं की रात्र भर त्याला काही झोप मिळालेली नसावी.

धाकट्या भावाजवळ जाऊन अरविन्दने विचारले–"का रे? रात्री नीट झोप नाही का मिळाली?"

मुकुन्दने मोठ्या भावाच्या चेहऱ्याकडे नीट निरखून पहात विचारलं–"असं दिसतंय की तुला ही रात्र भर झोप आलेली नाही काय, झालं काय तुला?"

यावर अरविन्दने रात्री घडलेला सर्व वृत्तांत कथन केला. मुकुन्दने विस्मयपूर्वक सांगितलं –"मला ही काही असाच अनुभव आला बघ! गच्चीवर जाऊन उडदाचं पोतं खाली आणायचा विचार केला, तर तिथं काय पाहिलं की धान्याचीच पोती ठेवलेली आहेत."

"हे सगळं काही विचित्रच दिसतं आहे. दुष्ट शक्तींवर तुझा विश्वास आहे?" अरविन्दने आपल्या छोट्या भावाला विचारलं.

मुकुन्दने उत्तर दिलं–"पुरोहित वेंकट शास्त्रींना तर आपण स्पष्ट सांगितलं होतं की असल्या शक्तींवर आपला विश्वास नाही!"

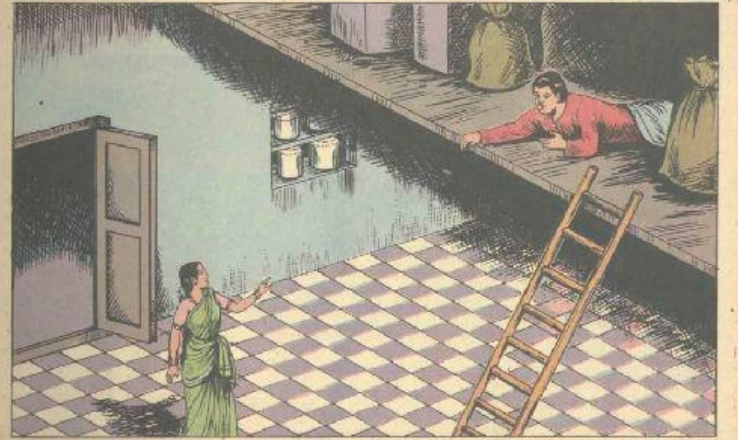
"होय, आपण सांगितलं होतं नाही का? मी तर अगदीच विसरून गेलो ते!" असं म्हणून अरविन्द आपल्या घरी निघून गेला.

दोन्ही भावांनी त्या दिवशी रात्रा दुःस्वप्नांचं कारण शोधून काढायचा निश्चय केला आणि आपापल्या गच्चीवर जाऊन झोपले.

दुसऱ्या दिवशी अरविन्द झोपेतून जागा झाला नि त्याने पाहिलं सगळं सामान जिथलं तिथं सुरक्षित आहे. त्याने आनंदाने आपल्या बायकोला हाक मारली.

हाक ऐकून धाकटा भाऊ मुकुंदची पत्नी वर आली नि म्हणाली–"भावजी, तुम्ही आमच्या गच्चीवर केव्हां आलात हे मला समजलं नाही."

अरविन्दला आश्चर्य वाटलं आणि तो काही उत्तर देणार एवढ्यात झोपेंतून जागा झाला. त्याच वेळी त्याची बायको

गच्चीपर्यंत पोचली आणि अमळ चिडून म्हणाली–"काही काम असलं म्हणून का असं गच्चीवरून हाक मारायचं?"

"हे तर एक आणखी दुःस्वप्न आहे!" असा काही विचार करीत अरविन्द लगेच धाकट्या भावाकडे गेला आणि सगळं त्याला सांगून म्हणाला–"मुकुन्द, तू तर रात्री काही दुःस्वप्न पाहिली नाहीस ना?"

रडव्या चेहऱ्याने मुकुन्दने उत्तर दिले– "दुःस्वप्न! एक ना दोन, किती म्हणून लक्षात ठेवूं? सगळी रात्र स्वप्नच पहात राहिलो असतो तरी बरं झालं असतं! पण मधून मधून सारखा झोपेत व्यत्यय येत राहिला. असंच चालू राहिलं तर माझी तब्येत आणखी बिघडायला फार दिवस लागणार नाहीत."

"दुष्ट शक्तीवर तुझा विश्वास नाही न?" अरविन्दने प्रश्न विचारला.

"मी काय सांगू? वेंकट शास्त्रींनी आपल्याला घरं बदलण्याचा सल्ला दिला होता, तेव्हा तूच असल्या अंधविश्वासाचा विरोध केला होतास ना? तू जे म्हणालास त्याचं तेव्हा मी समर्थन केलं होतं!" मुकुन्दने उत्तर दिलं.

थोडा वेळ विचार करीत अरविन्द गप्प बसला, आणि मग म्हणाला–"दुष्ट शक्ती आहेत की नाही, हे आपण घटका भर सोडून देऊ. वेंकट शास्त्रींनी आपल्याला जो सल्ला दिला त्यामुळे आपल्या दोघांच्या मनात शंका जरूर निर्माण झाली. मला वाटते, आपण या वाद-विवादात न पडलेले बरें. ही असली दुःस्वप्न पहात आपण किती दिवस झोपेवाचून राहणार? शास्त्रीजींच्या सूचनेनुसार घरं बदलून टाकू या कशी!"

प्रसन्नतापूर्वक मुकुन्द म्हणाला–"मला ही असंच वाटतंय. करू या असंच!"

त्याच दिवशी दोन्ही भावांनी आपापलं सामान बदललेल्या घरात नेलं. नंतर त्याच रात्री काय, पण कोणत्याही रात्री त्यांनी दुःस्वप्नं पाहिली नाहीत. तो त्रास कायमचा गेला.

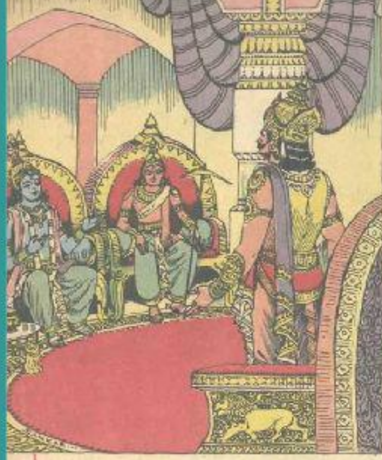

कृष्णावतार

द्रौपदी, श्रीकृष्णाच्या बायका व अन्य स्त्रिया एका बाजूला परस्पर गप्पा-गोष्टी करीत होत्या, तर दुसऱ्या बाजूला सर्व पुरुष-मंडळी एकत्र जमून वादविवादात रंगली होती. त्यावेळी अनेक मुनी बलराम व श्रीकृष्ण यांना भेटण्यासाठी आले. पांची पांडव व सर्व राजांनी उठून मोठ्या आदराने मुनींना नमस्कार केला. सर्वांबरोबर श्रीकृष्ण नि बलराम यांनी ही श्रद्धा-भक्तिपूर्वक मुनींची पूजा केली.

श्रीकृष्णाची प्रशंसा करीत मुनी म्हणाले–"आपण तर मानव-रूप धारण केलेले साक्षात् आदि देव आहात! आम्ही लोक मोठे तत्त्वज्ञानी असलो तरी आपल्या मायेच्या अधीन आहोत."

मुनींच्या सल्ल्यानुसार वसुदेवाने देवांचे ऋण फेडण्याचा संकल्प केला. त्यासाठी एक यज्ञ करण्याची योजना तयार करण्यात आली. यज्ञासाठी आवश्यक सामानाची एक सूची तयार केली. तीनुसार यादवांनी यज्ञासाठी आवश्यक सर्व सामग्री जमवली. वसुदेव व त्यांच्या अठरा बायकांनी स्नान करून नवी वस्त्रें व आभूषणे धारण केली नि यज्ञाची दीक्षा घेतली. यानंतर मुनींच्या मदतीने प्रकृति आणि विकृति संबंधी यज्ञ करून यज्ञ-पुरुषाची आराधना केली, आणि ऋत्विकांना संतुष्ट करण्यासाठी गायी, जमीन आणि सुंदर कन्या यांचे दक्षिणा म्हणून दान दिले. यज्ञ संपल्यावर वसुदेवाने अवभृत स्नान केले आणि आपल्या सर्व

बंधु-जनांना प्रीतिभोजन दिले. नंतर सर्व मुनी संतुष्ट होऊन आपापल्या आश्रमाकडे रवाना झाले. श्रीकृष्णाने प्रेमाने सर्वांना निरोप दिला.

एक दिवशी देवकीच्या मनात एक विचार आला, तिचे पुत्र बलराम नि श्रीकृष्ण ही काही सामान्य माणसं नाहीत, ते मोठे शक्तिशाली आहेत. त्यांनी आपल्या गुरूच्या मृत पुत्राला जिवंत करून पुनः त्यांच्या हाती दिलं. कंसाने तिच्या सर्व मुलांना मारून टाकलं होतं. त्या सर्वांना श्रीकृष्ण काय आपल्याला दाखवू शकणार नाही?

हाच प्रश्न देवकीने बलराम व श्रीकृष्णाला विचारला. देवकीची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी दोघे जण योगमाया धारण करून सुतलात पोचले. बलि चक्रवर्तीने तिथे त्या दोघांचे अपूर्व स्वागत केले नि त्यांच्या येण्याचे कारण विचारले.

"महाराज, प्राचीन काळी स्वायंभू मन्वन्तराच्या वेळी मीरीचीचे सहा मुलगे ब्रह्मा आणि सरस्वती यांना एकमेकांवर प्रेम करताना पाहून हंसले होते. यावर ब्रह्माने त्यांना राक्षसांच्या रूपात जन्म धारण करण्याचा शाप दिला होता. नंतर ते स्मर, उद्गीथ, परिष्वंग, पतंग, क्षुद्रभ आणि घृणि नावाने सर्वप्रथम हिरण्य-कश्यपाच्या पुत्रांच्या रूपात जन्मले आणि नंतर आमची आई देवकीच्या गर्भातून उत्पन्न झाले. कंसाने त्या सर्वांना मारलं आणि सध्या ते सर्व जण आपल्या राज्यात आहेत. आपण जर त्यांना आमच्या बरोबर पाठवलं तर आम्ही त्यांना आमच्या आईला दाखवून तिची काळजी दूर करू शकू. नंतर त्यांना पुन्हा उत्तम लोकात पाठवून देऊ." बलि चक्रवर्तीला श्रीकृष्ण म्हणाले.

बलीने श्रीकृष्णाची विनंती मान्य केली आणि त्या सहा मुलांना श्रीकृष्णाच्या बरोबर पाठवून दिलं. आपल्या मृत पुत्रांना पुन्हा एकदा पाहून देवकीला खूपच आनंद झाला. तिने त्या सर्वांना आलिंगन दिले, दूध पाजले नि त्यांना उत्तम भोजन दिले. नंतर ही सर्व मुले श्रीकृष्णाच्या कृपेने ऊर्ध्व लोकात निघून गेली.

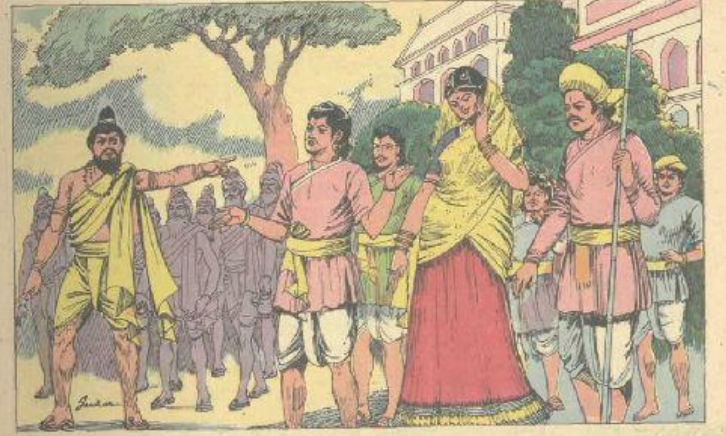

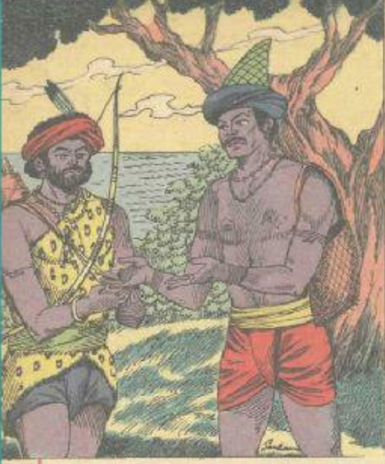
कालचक्र फिरत राहिलं. मध्यंतरी महाभारत युद्धात कौरव आणि पांडव यांच्या बाजूचे असंख्य लोक मारले गेले. या युद्धात युधिष्ठिराचा जय झाला. त्याला सिंहासनावर बसवून श्रीकृष्ण द्वारकेला परत आले.

एक दिवशी विश्वामित्र, असित, कण्व, दुर्वासा, भृगु, अंगीरस, कश्यप, वासुदेव, अत्रि, वसिष्ठ, नारद इत्यादि मुनी श्रीकृष्णाला भेटण्यासाठी आले. त्या वेळी काही यादवकुमारांनी सांबुला गर्भवती स्त्रीचा वेष चढवला आणि त्याला मुनींसमोर आणून अत्यंत नम्रपणाचा आव आणून विचारलं–"आपल्या गर्भातून कोण जन्माला येईल'हे विचारायला हिला फार लाज वाटत आहे. म्हणून तिच्या वतीने आम्ही विचारीत आहोत. आपण तर सर्वज्ञाते आहात. हिच्या पोटी कोण शिशु जन्माला येईल सांगाल?"

यावर मुनी अत्यंत रागावले नि त्यांनी शाप दिला–"मूर्खांनो, याच्या गर्भातून कुलनाशक मुसळ जन्माला येईल."

यादव-कुमार घाबरून पळून गेले. सांबूचे कपडे काढून पाहिलं तर खरंच त्याच्या पोटांतून मुसळ बाहेर पडताना दिसलं. त्यांनी ते बाहेर काढलं नि पश्चात्ताप करू लागले–"उफ्, काय भयंकर पाप केलं आम्ही? हे सर्व

समजल्यावर यादव प्रमुख काय म्हणतील कोण जाणे?" घाबरत घाबरत ते राजा उग्रसेनकडे गेले आणि त्यांना झालेलं सर्व वृत्त सांगितलं.

मुनींचा शाप नि मुसळाची बातमी लवकरच सर्व यादवांना समजली. त्यांना मोठं आश्चर्य वाटलं अन् भीति पण! राजा उग्रसेनने यादवांना सल्ला दिला की त्यांनी ते मुसळ उगाळून त्याचं चूर्ण समुद्रात टाकून द्यावं. यादवांनी त्याप्रमाणे केलं. समुद्रातील लाटांमुळे ते चूर्ण किनाऱ्याकडे वाहून आले आणि तेथे नागरमोथ्याच्या रूपात उगवलं. मुसळ उगाळून संपल्यावर शेवटी लोखंडाचा एक तुकडा शिल्लक राहिला तो समुद्रात टाकून दिल्यावर एका माशाने गिळला. तो मासा अन्य माशांबरोबर एका कोळ्याच्या जाळ्यात अडकला नि कोळ्याच्या तावडीत सापडला. कोळ्याने माशाच्या पोटातून तो काढला आणि एका शिकाऱ्याला दिला. शिकाऱ्याने तो तुकडा आपल्या बाणाच्या टोकावर बसविला.

अशा प्रकारे यादव-वंशाच्या सर्वनाशाची सर्व तयारी संपूर्ण झाली.

यानंतर थोड्याच काळात द्वारकेत भयंकर उत्पात सुरू झाले. श्रीकृष्णाने सर्व यादवांना सुधर्म सभा-मंडपांत बोलवून घेतले नि त्यांना समजाऊन सांगितले—

"मित्रांनो, द्वारकेत निरनिराळे उत्पात घडताना दिसत आहेत. हे सर्व आपल्या हानीची सूचना देत आहेत. मुनींनी यादव वंशाला दिलेला शाप तुम्हा सर्वांना ठाऊकच आहे. म्हणून आता इथून पुढे एक क्षण ही आपण इथे रहाणं उचित नाही. बायका, मुलं आणि वयोवृद्धांना आपण शंखद्वारला पाठवून देऊं, आणि बाकीचे आपण सर्व जण सरस्वती नदीच्या किनाऱ्यावरील प्रभास तीर्थाकडे प्रयाण करूं. तिथे जाऊन शुचिर्भूत होऊन उपवास करू व देवतांची पूजा करू. ब्राह्मणांना गायी, वस्त्र, हत्ती, घोडे व घरे दान करू. त्यांच्या हातून शांति-कर्म घडवून आणू. अशा रीतीने आपली सर्व संकटे टळतील आणि आपले शुभ होईल."

श्रीकृष्णाची योजना सर्व प्रमुख यादवांनी मान्य केली. लगेचच स्त्रिया, मुलं नि वृद्ध-जनांची शंखद्वारकडे रवानगी केली गेली आणि बाकीचे यादव नावात बसून समुद्र पार करून प्रभास तीर्थ-स्थानी पोचले. पण इथं त्यांना देव-मायेने घेरले. सर्वांनी मद्य-प्राशन केले आणि ते आपापसात लढू लागले. शेवटी या सर्वाला एकाद्या युद्धाचं स्वरूप प्राप्त झालं. या युद्धात अनेक हत्ती व घोडे मारले गेले. रथ मोडून पडले. प्रमुख यादव-मंडळी आपापसात द्वंद्व खेळू लागली. प्रद्युम्न नि सांबु यांनी आपापसात युद्ध केले. त्याच प्रमाणे अक्रूराने भोजा बरोबर, अनिरुद्धाने सात्यकीशी, सुभद्राने संग्रामजित बरोबर, सचारने गदुशी, सुमित्राने सुरथ बरोबर युद्ध केले. तसेच इतर अन्य वीर ही आपापसात लढू लागले. त्यांच्यातील बंधु व मित्रभाव नाहीसा झाला. वेड्यासारखे एकमेकांचा संहार करू लागले.

थोड्याच वेळात त्यांचे सर्व बाण संपले. सर्वांची धनुष्ये मोडून गेली. त्यांच्या हाती एक ही आयुध शिल्लक राहिले नाही. समुद्राच्या किनाऱ्यावर नागरमोथे उगवलेले होते. ते उपटून यादव एकमेकांना मारू लागले. श्रीकृष्णाने त्यांना थांबवण्याचा प्रयत्न केला. यावर ते रागाच्या भरात

बलराम नि श्रीकृष्ण यांच्यावर तुटून पडले. श्रीकृष्णाच्या रागाचा पारा चढला. त्यांनी भरपूर नागरमोथे उपटून अनेक यादवांचा संहार केला. अशा प्रकारे मुनींच्या शापामुळे दावानला प्रमाणे सर्व यादव-वंश समूळ नष्ट झाला.

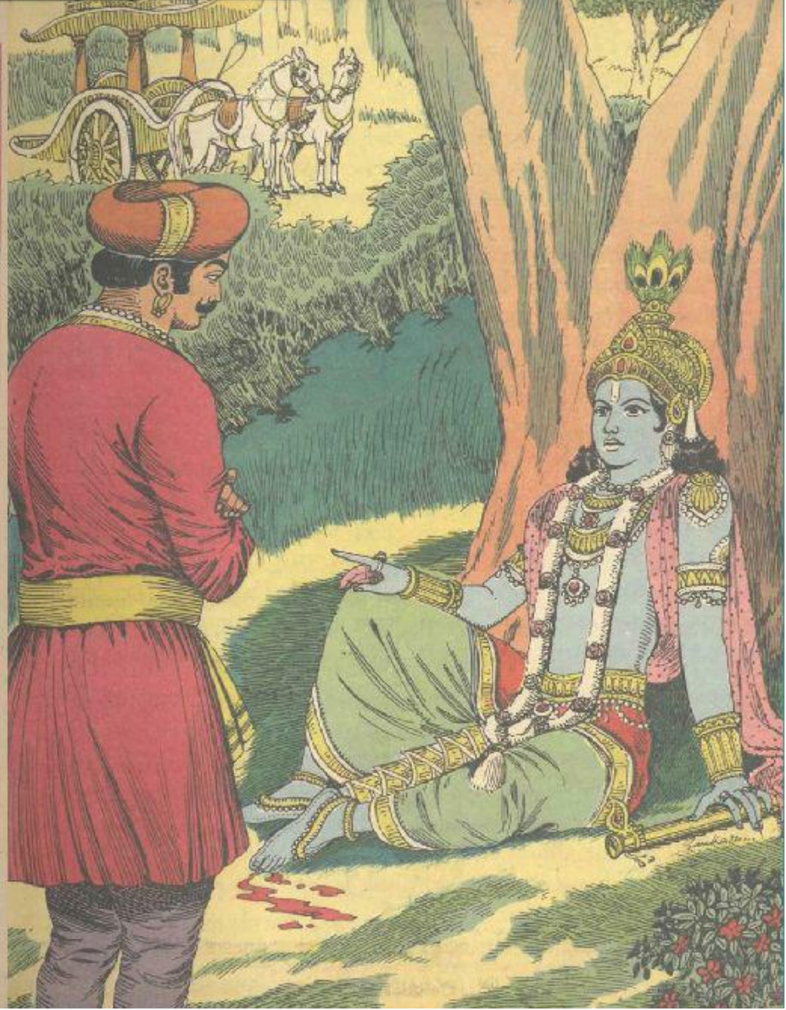
आता सर्व लोक धारातीर्थी पडलेले होते. श्रीकृष्णाने चारी बाजूंना दृष्टि फिरवली नि सुस्कारा टाकला–"चला, आता पृथ्वीचा भार हलका झाला."

बलराम समुद्र-किनाऱ्यावर योग-समाधि लावून बसला नि त्याने प्राणार्पण केले. श्रीकृष्णांनी स्वतः हे दृश्य पाहिलं आणि ते एका विशाल पिंपळाच्या झाडाच्या बुंध्याशी उजव्या मांडी वर डावा पाय ठेवून बसले. एक शिकारी त्यांच्या डाव्या लाल पायाला एक जनावर समजला नि त्याने बाण फेंकला. यादवांनी मुसळ उगाळून उरलेला लोखंडाचा जो तुकडा समुद्रात टाकला होता, तो या बाणाच्या टोकावर बसवलेला होता.

बाण फेकून तो शिकारी पळत आपल्या सावजापाशी आला. तो ज्याला जनावर समजला होता तो एका माणसाचा पाय होता हे त्याच्या लक्षात आलं. त्याने येऊन श्रीकृष्णाला निवेदन केलं–"महाराज, माझ्या हातून मोठी चूक झाली. कृपया मला क्षमा करा."

श्रीकृष्णांनी शिकाऱ्याला समजाऊन सांगितलं–"तू काळजी करू नकोस. माझी जी इच्छा होती तेच घडलं!" आणि त्यांनी शिकाऱ्याला रवाना केलं.

एवढयात दारुक श्रीकृष्णाला शोधत तिथे येऊन पोचला. श्रीकृष्णाला पहाताच रथातून खाली उतरला आणि जवळ आला. श्रीकृष्णानी दारुकाला सांगितलं–"तू द्वारकेला जाऊन सर्वांना सांग–आपल्या वंशातील सर्व लोक मेलेले आहेत. बलरामाने ही प्राण ठेवला आहे, नि माझी स्थिति ही अशी आहे. आपण सर्व लोक द्वारका सोडून जा. मी शरीर सोडलं की

द्वारका समुद्रात बुडणार आहे. माझे आई वडील तसेच अन्य लोकांनी इन्द्रप्रस्थी जाऊन अर्जुनाच्या आश्रयाला रहावं. तू ही सर्व घटना विसरून जा आणि ज्ञान-निष्ठेत आपलं बाकीचं जीवन चालव."

दारूकाने व्यथित अंतःकरणाने श्रीकृष्णाला प्रदक्षिणा घातली आणि तो द्वारकेला परत आला. तेथे उग्रसेन आणि वसुदेव यांच्या पायांवर डोकं ठेऊन त्याने सर्व यादवांच्या मृत्युची खबर त्यांना दिली. सर्व जण छाती पिटीत व आक्रोश करीत यादवांच्या मृत्यु-स्थानी पोचले. वसुदेव, देवकी व रोहिणी यांनी आपले पुत्र बलराम व श्रीकृष्ण यांना शोधून काढलं. पण ते त्यांना कोठें दिसले नाहीत. याचं त्यांना भयंकर दुःख झालं आणि त्यांनी तेथेच आपले प्राण सोडले.

यादवांच्या बायकांनी तेथेच आपल्या नवऱ्यांच्या शरीरा बरोबर सहगमन केले. बलरामच्या सर्व बायका हीं आपल्या पतीच्या चितेत भस्म झाल्या. वसुदेवाच्या बायका व श्रीकृष्णाच्या बायकांनी ही अन्य यादव-स्त्रियांचे अनुकरण केले.

यानंतर अर्जुन तेथे येऊन पोचला. त्याने आपल्या सर्व नातेवाईकांची अन्त्येष्टि क्रिया संपन्न केली. याच वेळी द्वारका नगरी समुद्रात बुडाली. केवळ नगरीतील एक मंदिर पाण्यावर स्पष्ट दिसू लागले.

शिल्लक राहिलेल्या स्त्रिया, मुलं व वृद्धांन बरोबर घेऊन अर्जुन इन्द्रप्रस्थ येथे पोंचला. त्याने वज्राचा राज्याभिषेक केला. यानंतर पांडव द्रौपदी सह महाप्रस्थाना-साठी निघाले.

श्रीकृष्णाच्या निर्वाणाच्या वेळी तेथे ब्रह्मा, इन्द्र, अन्य देव, प्रजापति सिद्ध, अप्सरा तसेच विद्याधर हे सर्व आले. सारं आकाश विमानांनी भरून गेलं. विमानातून पुष्पवृष्टि झाली. श्रीकृष्णाने दिव्य विष्णुरूप धारण केलं. आपल्या दर्शनासाठीं आलेल्या सर्वांकडे श्रीकृष्णाने एकदा डोळे भरून पाहिलं आणि सत्य, धर्म, धृति, श्री आणि कीर्ति सह वैकुण्ठाकडे प्रयाण केले.

मंत्र्याची युक्ति

प्राचीन काळी अरबस्तानात एक सुल्तान राज्य करीत असे. राज्यकारभाराच्या कामात तो नेहमी अत्यन्त निष्काळजी असे. आपल्या सुखोपभोगाशिवाय त्याला अन्य काही सुचत नसे. त्यामुळे राज्याची स्थिति दिवसें दिवस खालावत चालली.

सर्व अधिकारी वर्ग आळशी बनला. सर्व उद्योग व्यवसायांना अवकळा आली. जनतेत सर्वत्र निराशा भरून गेली.

सुल्तानाच्या पदरी अनेक मंत्री होते. त्यांच्या पैकी काहीं सुलताना सारखेच ऐश-आरामात मग्न झालेले होते. बाकीच्या मंत्र्यांच्या मनात राज्याच्या दुर्दशेबाबत काळजी लागून राहिली होती, पण ते अशासाठी गप्प बसून रहात की खरी गोष्ट सुल्तानाला सांगून पटली तर उगाचच त्याची आपल्यावर खफा मर्जी व्हायची!

शेवटी एका मंत्र्याने सुलतानाला सावध करण्यासाठी एक नामी युक्ति शोधून काढली. एक दिवशी तो सुल्ताना बरोबर बागेत फिरण्यासाठी म्हणून बाहेर पडला. परत येते वेळी अंधार पडला होता. त्यावेळी घुबडाच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकू आला. तो आवाज ऐकून मंत्री थोडा थांबला आणि अत्यंत काळजीपूर्वक तो आवाज ऐकू लागला.

सुल्तानाला मोठं आश्चर्य वाटलं. त्याने मंत्र्याला विचारलं–"मंत्री महाशय, एवढं काय विशेष ऐकता आहात?"

"हुजूर, दोन घुबडांचं आपापसात बोलणं चालू आहे. त्यांचा संवाद मी ऐकतो आहे!" मंत्र्याने उत्तर दिलं.

"म्हणजे तुम्हाला घुबडांची भाषा समजते? ते काय म्हणत आहेत बरे?" सुल्तानाने विचारले.

अशोक पवार

"यांच्या या सर्व खोट्या गोष्टी मला सुद्धा ऐकवत नाहीत. आपण कशा या ऐकू शकाल?" मंत्र्याने नम्रपणे विचारले.

"जर असं असलं तर घुबडांना आपण चांगली कठोर शिक्षा देऊ. पण ते म्हणतात तरी काय ते कळू द्या ना मला!" सुल्तानाने पुन्हा आपली जिज्ञासा प्रकट केली.

"तर मग ऐकाच! ही घुबडं आपल्या मुलांच्या लग्ना बाबत बोलत आहेत. नर घुबडाची आई मादी घुबडाच्या आईला हुंडा म्हणून पन्नास ओसाड गावांची मागणी करीत आहे! यावर मादी घुबडाची आई म्हणते–पंन्नासच काय, मागशील तर पाचशे ओसाड गावे सुद्धा देईन! यावर नर घुबडाची आई विचारते–पाचशे ओसाड गावं तू कशी ग देऊ शकशील? उत्तरादाखल मादी घुबडाची आई काय म्हणते? आमच्या सुल्तानांच्या राज्यात ओसाड गावांची काय कमतरता आहे बरं!" मंत्र्याने घुबडांचा मथितार्थ सांगितला.

सुल्तानाला कळून चुकलं की आपल्या राज्याची दुर्दशा आपल्याला दाखवण्यासाठी मंत्र्याने ही कपोल-कल्पित गोष्ट रचली आहे.

यानंतर दोघे जण राजवाड्याच्या दिशेने चालू लागले. मंत्र्याने सुल्तानाला विचारलं–"हुजूर, असली अफवा उडवणाऱ्या दुष्टांना काय बरं शिक्षा द्यावी?"

"त्यांनी खरी गोष्ट बोलून दाखवली, याबद्दल त्यांना का शिक्षा द्यायची? मी आता तुम्हाला प्रधान मंत्री बनवतो. तुम्ही राज्याची अशी व्यवस्था करा की घुबडाला हुंड्यादाखल द्यायला एक ही उजाड गाव सापडायचं नाही!" सुल्तान म्हणाला.

मग काय, त्या दिवसा पासून सुल्तानात खूपच बदल झालेला दिसू लागला. आपला ऐश-आराम सोडून सुल्तान शासनाच्या कामात लक्ष घालू लागला. थोड्याच काळात उद्योग-व्यवसाय, व्यापार व शेती यांची खूपच प्रगति झाली. राज्यात सुख समृद्धि वाढून सर्व लोक सुखाने आपले दिवस घालवू लागले.

दाराची कडी

रामभद्र नावाचा एक गृहस्थ आंघोळीसाठी न्हाणीघरात गेला आणि त्याने आतून दाराला कडी लावली. आंघोळीनंतर तो कडी काढायला लागला, तर खूप प्रयत्न करूनही कडी काही उघडेना! कुठेतरी अडकली होती ती! नशीबाने रामभद्रला न्हाणीघरातल्या कोपऱ्यात एक हातोडी दिसली. त्याने ती हातोडी कडीवर मारली अन् कडी निघाली!

न्हाणीघरातून बाहेर आल्यावर त्याने आपल्या बायको व मुलांना सांगितले– "कडीची दुरुस्ती करेपर्यंत तुम्ही कोणी आतून दाराला कडी लाऊ नका हं!"

हे ऐकून रामभद्रचा धाकटा मुलगा सुताराकडे पळाला; पण त्याला कळलं की सुतार शेजारच्या गावी गेला आहे आणि त्याला परतायला एक आठवडा तरी लागेल.

'सवय बदलणं इतकं सोपं नसतं!' चुकून रामभद्रच्या मोठ्या मुलाने ती कडी एकदा लावलीच आणि ती उघडायला त्याला चांगला अर्धा तास खटपट करावी लागली. तेव्हापासून घरातले सर्वच जण कडीबाबत सावध राहू लागले.

या घटनेनंतर चारच दिवसांनी रामभद्रच्या घरी कृष्णचन्द्र नावाचा त्याचा एक नातेवाईक पाहुणा म्हणून आला. दिसायला तो अगदी बारीक व अशक्त होता. घरात पाऊल घातल्या बरोबर तो म्हणाला–"काय कडक उन्ह पडलंय बाहेर! सारं अंग घामाने थबथबलंय माझं. तेव्हा सर्वात अगोदर मी आंघोळ करतो; तेव्हाच माझा थकवा नाहीसा होईल!" आणि कृष्णचन्द्र सरळ न्हाणीघरात घुसला.

नंतर लगेच आतून दाराला कडी घातल्याचा आवाज आला!

"वसुंधरा"

तो आवाज ऐकून रामभद्र तर भिऊनच गेला! न्हाणी-घराच्या दाराला आतून कडी न घालण्याबद्दल पाहुण्याला सावध करायचे तो विसरून गेला होता! आता जर त्याला बाहेर येता न आलं तर दारच तोडावं लागेल ना!

"काही असो, हातोडी तर आतच आहे. तेव्हा कृष्णचन्द्रला आत्ताच सावध करून ठेवतो." रामभद्र म्हणाला.

"दाराची कडी काढता न आली, तर तेच हाका मारतील आपल्याला. अगोदर कशाला आपण त्यांना घाबरवून सोडायचं?" रामभद्रच्या बायकोने त्याचे बोलणे खोडून काढले!

याबद्दल घरातले सर्वजण काहीसे घाबरून वावरत होते, इतक्यात न्हाणीघरातून पुन्हा कडीचा आवाज आला आणि दार उघडून कृष्णचन्द्र बाहेर आला. चेहरा हसरा करीत तो म्हणाला–"बाप रे! आत्ता कुठे माझा जीव शांत झाला बुवा!"

रामभद्रच्या कुटुम्बातल्या सर्वांनाच फार आश्चर्य वाटले अन् ते सर्वजण कृष्णाचन्द्राकडे विस्मयाने पाहू लागले! तेव्हा त्याने विचारले–"अरे, आहे काय भानगड? न्हाणीघरासमोर उभे राहून तुम्ही सर्व माझ्याकडे असं पहात आहात की जणू काही एकादं भूत समोर उभं आहे तुमच्या?"

"अं, अं; तसं काही नाही!" चाचरत रामभद्रने विचारले–"आंघोळ करताना काही त्रास तर नाही झाला तुम्हाला?"

"हे पहा लोक तर प्रवासात काही त्रास वगैरे झाल्याबद्दल विचारतात, अन् तुम्ही लोक आंघोळीच्या त्रासाबद्दल विचारता आहात! मला नाही कळत की आंघोळ करताना कसला आला आहे त्रास न् बीस!" आश्चर्याने कृष्णचन्द्र म्हणाला.

हे ऐकून, आपली चूक लक्षात येऊन रामभद्र गप्प झाला. त्याला मनातल्या मनातल्या वाटले की, कडी आपोआपच नीट झाली असावी. त्या दिवशी रात्री उकाड्यामुळे पुन्हा आंघोळ करताना रामभद्रने दाराला आतून कडी घातली. पण ती उघडताना त्याला खूप त्रास झाला.

न्हाणीघराजवळ येऊन कृष्णचन्द्रने विचारले–"अरे रामभद्र, हा हातोडीचा कसला आवाज येतोय आतून? तू करतोयस तरी काय आत?"

मोठ्या कष्टाने कडी काढून रामभद्र न्हाणीघरातून बाहेर आला आणि म्हणाला–"या दाराची कडी बिघडली आहे. ती दुरुस्त करायची म्हटली, तर सध्या सुतार गावात नाहीये. कडी उघडायला त्रास होतो, म्हणून हल्ली आम्ही सर्वजण आतून कडी न घालताच आंघोळी उरकतो. तुम्ही मात्र सकाळी आरामात कडी घालून उघडलीत; म्हणून मला वाटलं की ती आपोआप ठीक झाली असावी. तुमच्या नशिबानेच ती सहज उघडली जात आहे, की तुमच्या या अशक्त दिसणाऱ्या शरिरात इतकी ताकत आहे–हेच मला समजत नाहीये! मला तर अजूनही ती उघडायला खूप त्रासच होत आहे!"

"ओहो, असं झालं होय?" असे म्हणून कृष्णचन्द्र खो खो हसू लागला.

"हसायला काय झालं तुम्हाला? अरे कारण तर सांगाल की नाही?" हैराण होत रामभद्रने विचारले.

आपलं हसं थांबवून कृष्णचन्द्र बोलू लागला–"मी तर असा अगदी लुकडा माणूस आहे. आमच्या घरी माझी सर्वजण टर उडवतात. आमच्या न्हाणीघराची कडीही अशीच जाम बसते. घरचे सर्वजण सहज उघडतात ती; पण मला मात्र फार झगडावं लागतं तिच्याशी! सगळ्यांचं चिडवणं टाळावं म्हणून मी आतुन कडी न घालता, नुसताच कडी घातल्यासारखा आवाज करतो. मला ती संवयच झाली आहे, म्हणून मी इथेही तसंच केलं सकाळी!" असे म्हणून तो पुन्हा हसत सुटला!

कडीचं हे रहस्य कृष्णचन्द्रच्या तोंडून ऐकून रामभद्रच्या घरातल्या सर्वांचीच हसून हसून पोटं दुखू लागली!

गरिबाचे नशीब

एका गावात एक शेतकरी रहात असे. तो व त्याची पत्नी – दोघंही फार धार्मिक वृत्तीचे होते. पण त्यांना मुलं जास्त असल्यामुळे खूप मेहनत करूनही ते मुलांना खायला केवळ कांजीच देऊ शकत असत. एकाद्या वेळी कधी घरात डाळ शिजली किंवा पोळ्या करता आल्या तर 'घरात मेजवानीच झाली' असं वाटे त्यांना.

अशा प्रकारे अन्नाच्या दाण्या-दाण्यासाठी रखडत असतानाही घरी कुणी आलं तर त्याला काही न काही खायला घातल्या-शिवाय तें कधीच रवाना करीत नसत.

एके दिवशी त्या कुटुम्बातले लोक जेवायला बसले; इतक्यात एक भुकेलेला भिकारी त्यांच्या दारी आला. शेतकरी व त्याच्या पत्नीने आपल्या वाटणीच्या कांजीचा अर्धा-अर्धा हिस्सा बाजूला काढून त्या भिकाऱ्याला दिला. मरायला टेकल्यासारखा दिसणारा तो भिकारी कांजी प्यायला; तेव्हा त्याला असं वाटलं की, आपण जणू काही अमृतच पीत आहोत. शेतकऱ्याला तो प्रसन्नतेने म्हणाला–"ज्या भांड्यात तुम्ही ही कांजी शिजवलीत ते इकडे आणा, मी त्याचं 'अक्षयपात्र' बनवून देतो."

शेतकऱ्याच्या बायकोने भांडं आणून भिकाऱ्याच्या हाती दिलं. त्यावर हात ठेवून भिकारी काही मन्त्र पुटपुटू लागला. ते संपल्यावर भांड्यावर झाकण ठेवून त्याने ते शेतकऱ्याला देत म्हटले–"यापुढे तुम्हाला कधीही खायलाप्यायला कमी पडणार नाही. राजाच्या जेवणात बनणारा प्रत्येक पदार्थ तुम्हाला याच भांड्यातून मिळत राहील."

शेतकरी जोडप्याचा भिकाऱ्याच्या बोलण्यावर विश्वास बसला नाही, पण या रूपाने भिकाऱ्याने आपल्याला आज सांगितले. नंतर तो म्हणाला–"बाबांनो, वाढू ते मुकाट्याने खाऊन घ्या, पण आम्हाला कृपा करून कसले प्रश्न-बिश्न विचारू नका!"

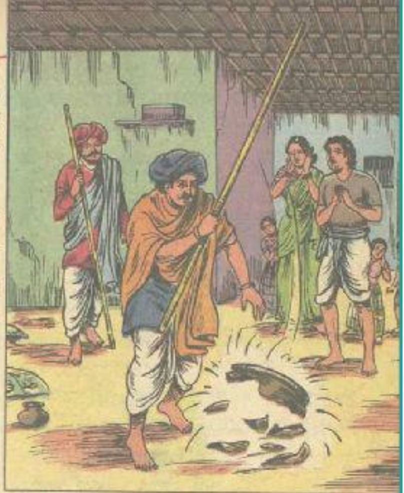
पत्रावळींवर वाढले जात असलेले पदार्थ पाहूनच वेषांतर करून आलेल्या राजा व मन्त्र्याने ओळखले की हे पदार्थ तर राजवाड्यातलेच आहेत! खरे तर ते जेवणासाठी तिथे गेलेच नव्हते, म्हणून त्यांनी शेतकऱ्याला विचारले–"मोठ-मोठ्या धनवानांनाही अप्राप्य असे हे पदार्थ तुमच्या घरी कसे काय?"

"कृपा करून मला असलं काही विचारू नका." शेतकरी म्हणाला.

नाइलाजाने शेतकऱ्याने सगळी हकीकत सांगितली त्यांना! ते ऐकून राजा रागाने लाल झाला. तो उठून उभा राहिला आणि हातातल्या छडीने त्याने मातीचं ते भांडं फोडून टाकलं! ताबडतोब मन्त्र्याला बरोबर घेऊन तो तिथून निघून गेला.

शेतकऱ्याची बायको ते तुकडे गोळा करीत छाती पिटून घेत रडू लागली.

"अग, गप्प बैस ना! आपण पहिल्या-पासून थोडंच असलं जेवण जेवत आलोत! आजपासून आपलं भोजनसुख संपलं हे. खरं, पण आपली कांजी किंवा पेज तर कुठे गेली नाही ना? काही काळजी नको करूस तू."

शेतकरी आपल्या बायकोचं सान्त्वन करू लागला.

मातीचं भांडं फोडून टाकून राजा राजवाड्यात परत गेला. पण त्याला व मन्त्र्याला त्यावेळी जेवणासाठी मुदपाक-खान्यात अन्नच शिल्लक नव्हतं.

"महाराज, पदार्थ चुलीवर असतानाच नाहीसे होत आहेत. वाटलं तर आपण भांडी तपासून पहावीत. बाहेरून भांड्यांवर काजळी धरली आहे, पण आतून ती अगदी स्वच्छ आहेत पहा! प्रत्येक पदार्थ चार-चार पाच-पाच वेळा शिजत घातला, पण दुसऱ्याच क्षणी चुलीवरचे पदार्थ नाहीसे होत आहेत." आचारी म्हणाला.

राजा शेतकऱ्याच्या घरीही जेवला नव्हता, म्हणून मन्त्र्याने आपल्या घरून राजपरिवारासाठी जेवण पाठवलं, पण राजवाड्यात येताच ते पदार्थही गायब झाले!

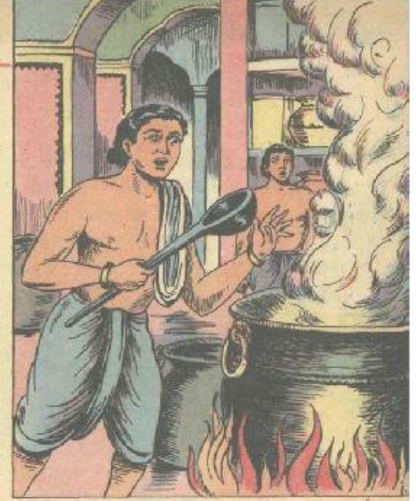
राजाच्या लक्षात येऊन चुकलं की, आपण जो अन्याय केला त्याचंच फळ आपल्याला असं भोगावं लागतंय. मग काय! मन्त्र्याला बरोबर घेऊन तो पुन्हा शेतकऱ्याच्या घरी गेला. अन् शेतकऱ्याच्या पायावर लोटांगण घेत तो म्हणाला– "रागाच्या भरात मी तुझा जो अपराध केला आहे, त्याबद्दल क्षमा कर मला! मी तुझं मातीचं भांडं फोडून टाकलं, त्याचं परिमार्जन म्हणून मी तुला खूपशी जमीन इनाम देतो; आणि आजपासून माझ्या मुदपाकखान्यात जे पदार्थ शिजवले जातील, त्यातले अर्धे तुझ्या घरी पाठवले जातील. पण तू आम्हाला भुकेने मारू नकोस." असे म्हणून त्याने शेतकऱ्याला विनवले. शेतकरी घाबरून म्हणाला–"महाराज, मी जाणून बुजून आपला कोणताच अपराध केलेला नाही. भांडं फुटल्यामुळे माझी बायको रडू लागली, तर मी तिची समजूत काढली कि आपण कांजी किंवा पेज पिऊन आपलं पोट भरू पहिल्यासारखं. आपल्यावर काही. अन्याय झालाच असेल तर नक्की विश्वास ठेवा की तो माझ्याकडून झालेला नाही. आपणाला कोणी क्षमा करून शकेल तर तोच सज्जन माणूस, ज्याने मला ते भांडं दिलं होतं."

राजाने शेतकऱ्याला जेव्हा असं म्हटलं, की माझ्या स्वयंपाकातले अर्धे पदार्थ मी मी तुला पाठवीन-तेव्हाच इकडे राजवाड्यातल्या मुदपाकखान्यातले पदार्थ भांड्यात तसे राहू लागले! राजाकडून जमीन मिळाल्यामुळे शेतकरी आता सुखाने आपली कालक्रमणा करू लागला; पण तरीही राजमहालातून दोन्ही वेळचं अन्न त्याच्याकडे पाठवलं जात राहिलं. अशा प्रकारे पुढच्या तीन पिढ्यांपर्यंत ही अन्न पाठवण्याची प्रथा चालू राहिली.

आशिर्वाद दिला, असं त्यांना वाटलं. रात्री कांजी बनवण्यासाठी शेतकऱ्याच्या बायकोने भांड्याचे झाकण उघडले तो काय! त्यातून सुग्रास पदार्थांचा सुवास आला. खरोखरीच राजाघरचं जेवण मिळालं सर्वांना!

त्या दिवसापासून शेतकऱ्याच्याघरचे सर्वजण रोज राजभोजन जेवू लागले; इतकेच नव्हे, तर आपल्याकडे येणाऱ्या आतिथींनाही तेच जेवण दोघं वाढू लागले. येणाऱ्या अतिथींना हात जोडून शेतकरी इतकंच विनवत असे की–"बाबांनो, आम्ही जे वाढू ते मुकाट्याने खा; पण त्याबाबत आम्हाला काही प्रश्न-विश्न मात्र विचारू नका हं!"

इकडे शेतकऱ्याच्या घरची ही हकीकत, तर तिकडे राजाच्या मुदपाकखान्यात निराळंच काही घडत होते! तिथले पदार्थ रोज कमी होते! ही गोष्ट प्रथम राजाच्या मुख्य आचाऱ्याच्या लक्षात आली. आचाऱ्याला प्रथम वाटलं की हा एकाद्या चोराचाच उद्योग असावा. पण पाळत ठेवूनही चोर काही सापडला नाही. शेवटी त्याने ही विचित्र गोष्ट राजाच्या कानी घातली. राजाचा यावर प्रथम विश्वासच बसेना, पण त्याने नीट चौकशी करवली तेव्हा ते खरेच असल्याचे आढळून आले. खरोखरीच शिजवलेले पदार्थ कमी होत होते!

राजाने ही गोष्ट मन्त्र्याच्या कानांवर घातली. मन्त्र्यानेही पडताळून गोष्ट खरीच असल्याचे जाणले. राजपरिवाराशी संबंधित असणाऱ्या अशा प्रकारच्या गोष्टी कधी गुप्त रहात नाहीत. कर्णोपकर्णी नगरात सर्वांना ही गोष्ट समजली. दुसरीकडून ही हकीकतही फैलावली की एका साध्या शेतकऱ्याच्या घरी अतिथि लोकांना फार उत्तम जेवण मिळत असतं! या दोन्ही बातम्या जुळवल्यानन्तर जो निष्कर्ष निघत होता, तो असा की, राजाच्या मुदपाकखान्यातले घटत जाणारे पदार्थ या शेतकऱ्याकडेच जातात, ही बातमी राजा व मन्त्री यांच्या ऐकण्यात आली.

मन्त्र्याने चौकशी करून राजाला म्हटले– "महाराज, मी शेतकऱ्याच्या बाबतीत चौकशी करवली. हा शेतकरी आपल्या नगराच्या टोकाशी असणाऱ्या एका झोपडीत रहातो. तो अतिशय गरीब आहे, पण लोक म्हणतात की तो एकाद्या देवासारखा आहे. ही गोष्ट मात्र अविश्वसनीय आहे, की तो रोज राजवाड्यात घुसून मुदपाकखान्यातून अन्न चोरून नेत असावा! तो जर गुप्तपणे असा राजवाड्यात घुसू शकत असेल, तर केवळ अन्नाचीच चोरी काय म्हणून करील? काही किमती आभूषण किंवा धन चोरून आपलं सर्व आयुष्यच आरामात नाही घालवू शकणार? अन् दोन्ही वेळचं जेवण चोरण्यासाठी प्रत्येक वेळी राजवाड्यांत शिरणं ही सामान्य गोष्ट नव्हे!"

"तरीही आपण जर एक दिवस त्याच्या घरी जाऊन तिथलं जेवण जेवलो, तरी खरी गोष्ट आपल्याला कळून चुकेल की नाही? असं कळतं की त्याच्या घरी जो कोणी अतिथि जाईल, त्याला तो जेवण दिल्यावाचून तिथून जाऊ देत नाही!" राजाने सुचवले.

या योजनेप्रमाणे राजा आणि मन्त्री डोक्यावर मोठमोठ्या पगड्या ठेवून अन् हातात छड्या धारण करून सर्वांची नजर चुकवून पायीच निघाले. बाहेर पडण्यापूर्वी आज मुदपाकखान्यात कोणकोणते पदार्थ शिजवले जात आहेत हे त्यांनी जाणून घेतले होते.

इकडे शेतकऱ्याकडे सर्वजण जेवायला बसायच्या तयारीतच होते; इतक्यात हे दोन अनोळखी पाहुणे तेथे पोचले व म्हणू लागले–"आम्ही दोघं शेजारच्या गावचे रहिवासी आहोत. आता दुपारी इथे पोचत आहोत. आम्हाला आत्ता थोडं जेवण मिळू शकेल काय तुमच्याकडे?"

शेतकऱ्याने उठून मोठ्या प्रेमाने दोघांचं स्वागत केलं, जेवणासाठी दोन पत्रावळी मांडल्या आणि बायकोला वाढायला

पनामावर हल्ला

पनामात सैनिक-शासन चालवणारा नियन्त्रक जनरल अँटोनियो नोरिएगा याला त्याच्या पदावरून खाली ओढण्यासाठी अमेरिकेने गेल्या डिसेंबरच्या २० तारखेला पनामावर हल्ला केला.

नोरिएगाच्या नेतृत्वाखाली झालेल्या निवडणुकीत विरोधी पक्षाचा नेता एण्डोरा याचा जय झाला. परन्तु त्याच्या हाती अधिकारसूत्रे सोपवण्यास नोरिएगाने नकार दिला व स्वतःच अधिकार हस्तगत करून बसला.

नोरिऐगाचे हे कृत्य अपराधपूर्ण नक्कीच आहे; परंतु एकाद्या परक्या देशाच्या आंतरिक मामल्यात हस्तक्षेप करायचा अमेरिकेला काहीही हक्क नाही, असे म्हणून जगातल्या जवळजवळ सर्वच देशांनी अमेरिकेच्या या कृत्याला विरोध दर्शवला.

नोरिएगा हा केवळ नियंत्रकच आहे असे नव्हे, तर गेल्या सहा वर्षांत त्याला विरोध करणाऱ्या सर्वच लोकांशी त्याने पायमल्ली केली अन् त्यांना खूप त्रासही दिला. याबरोबरच आपला अधिकार चालू ठेवण्यासाठी त्याने जगातील तरुण पिढीचे जीवन नरकतुल्य बनवणाऱ्या नशील्या पदार्थांच्या आयातनिर्यातीत करोडो रुपये मिळवले. या संदर्भात अमेरिकेच्या समर्थकांचे असे म्हणणे आहे, की नोरिएगाच्या या अनुचित कृत्याला आळा घालण्यासाठीच अमेरिकेने पनामावर हल्ला केला.

